

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TOKAT ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE YAR AHMED
MAHALLESİ (1772-1810)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayfer YILMAZ

Danışman: Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Alpaslan Demir danışmanlığında hazırlamış olduğum “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Yar Ahmed Mahallesi (1772-1810)” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Ayfer YILMAZ

JÜRİ KABUL VE ONAY

Ayfer YILMAZ tarafından hazırlanan “**Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Yar Ahmed Mahallesi (1772-1810)**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 18.11.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

.....

Üye (Başkan): Prof. Dr. Ali AÇIKEL

.....

Üye : Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

İTHAF

Kuddüs olanın kutsadığı kutsal belde Kudüs'e, Kudüs'ü özgürleştiren Hz. Ömer'e, Selçuklu kartalı Atsız Bey'e, Kudüs davasının mimarı Nurettin Zengi'ye, adalet ve inancın sembolü Selahaddin Eyyubi'ye, hilafeti koruma uğruna mücadele eden Yavuz Sultan Selim Han'a ve kutsal belde için can veren Gazze'nin bebek şehitlerine ithafen...

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tamamlanmasında bana değerli katkılarda bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Alpaslan DEMİR'e, akademik desteği için teşekkür ederim. İlmi birikimi ile önümü aydınlatıp, değerli vaktini bana ayırıp emek veren kıymetli hocam Prof. Dr. Ali AÇIKEL'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın yazım sürecinde, eşya isimlerini bulmamda yardımcı olan Şule Sema ALKOÇ'a minnettarım.

ÖZET

TOKAT ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE YAR AHMED MAHALLESİ (1772-1810)

Yılmaz, Ayfer

Yüksek Lisans, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alpaslan Demir

Ekim 2025, xiv+89

Osmanlı, üç kıtaya hükmetmiş büyük bir imparatorluk olarak askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan merak konusu olmuştur. Bu denli büyük bir imparatorluk askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan merak konusu olmuştur. Ancak böylesi büyük bir imparatorluğu bir bütün olarak ele alıp incelemek çok zordur. Bu nedenle imparatorluğu bölgesel olarak ele alıp incelemek araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Bölgesel olarak yapılan çalışmalarda en önemli kaynak Şer'iyye Sicilleridir. Şer'iyye Sicilleri, dönemin mahkeme kayıtları olup daha çok sosyal ve ekonomik tarihe ışık tutması bakımından oldukça kıymetlidir. Bu defterlerde hüccet, ilam, fetvalar yer aldığı gibi, şiirler hatta ilaç tarifleri de bulunuyordu. Bu defterlerin çalışılması kültür edebiyat ve hukuk alanına da katkı sağlamaktadır. Kadı mahkemelerinde merkezden gelen fermanlar, normal askerlik işlemleri ve dava özetleri fazla ayrıntıya girmeden kaydedilmiştir. Defterlerdeki konuların çeşitliliği bu kayıtların Osmanlı tarih araştırmacıları için vazgeçilmez kaynak olmasını sağlamıştır. Özelde imparatorluğun yerel düzeydeki Yar Ahmed Mahallesi üzerinden yapılan bu çalışma genelde Osmanlı İmparatorluk tarihine katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada, 1772-1810 yılları arasını kapsayan Tokat Şer'iyye Sicil defterleri incelenmiş ve Yar Ahmed Mahallesiine ait kayıtların bulunduğu 11 defterden 84 belgenin transkripsiyonu ve özeti yapılarak belgelerden elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak tereke kayıtları, borç-alacak verecek davaları ve satış davalarından oluşan defterlerden tereke sahiplerine ait mal ve eşyaların çeşit ve fiyatları, çocuk ve eş sayıları, terekede geçen yer ve şahıs isimleri, lakaplar, miras taksimi, vasi tayini gibi konular incelenerek mahallenin sosyo-ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, giriş kısmı ile birlikte üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş’te Şer’iyye Sicilinin tanımı, önemi ve Tokat’a ait mevcut siciller ile Tokat Şer’iyye Sicilleri ile ilgili araştırmalar, materyal ve yöntem hakkında bilgi verildikten sonra araştırmanın konusunu teşkil eden 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12 ve 13 numaralı Tokat Şer’iyye Sicillerinin tanıtımı yapılmıştır. 4 başlıktan meydana gelen birinci bölüm Tokat’ın coğrafi konumu, tarihi ve idari yapısı hakkında bilgi vermektedir. İkinci bölüm mahallenin tanımı, Tokat Yar Ahmed Mahallesi hakkında genel bilgi ve bu mahallenin isminin tarihi geçmişi hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölümde ise 1772-1810 tarihli Tokat Şer’iyye sicilleri ve bu sicillerdeki belgelerin konularına göre tasnifi ve transkripsiyonu yapıp ardından konularına göre belgeler değerlendirilmiştir. Çalışmamız konu bazlı olduğu için çeşitli doktora tezleri, makale ve kitaplarla desteklenmiştir. Mahalle halkı, imamı ve muhtarları ile görüşülüp mahalle tarihi hakkında röportaj yapılarak teze katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yar Ahmed Mahallesi, Şer’iyye Sicili, Tereke, Hücet, İlam

ABSTRACT

YAR AHMED DİSTRİCT ACCORDİNG TO TOKAT SHARİA REGİSTERS (1772-1810)

Yılmaz, Ayfer

Master's Thesis, Department of History

Advisor: Prof. Dr. Alpaslan Demir

October 2025, xiv+89

The Ottoman Empire, as a great empire that ruled over three continents, has been a matter of curiosity in military, political, social and economic terms. Such a large empire has been a matter of curiosity in military, political, social and economic terms. However, it is very difficult to examine such a large empire as a whole. For this reason, it makes it easier for researchers to examine the empire regionally. The most important source in regional studies is the Sharia Registers. Sharia Registers, which are defined in the dictionary as belonging to, and in accordance with Sharia, constitute the main source of our study. These notebooks contained proofs, rulings and fatwas, as well as poems and even medicine recipes. Studying these notebooks contributes to the fields of culture, literature and law. These records are not official records but are the personal records of the kadi. In kadi courts, decrees from the center, normal military service procedures and case summaries were recorded without much detail. The diversity of subjects in the notebooks has made these records an indispensable source for Ottoman history researchers. This study, which was conducted specifically through the Yar Ahmed District at the local level of the empire, aimed to contribute to the history of the Ottoman Empire in general.

In this study, the Sharia registry books covering the years 1772-1810 were examined and the information obtained from the documents was evaluated by transcribing and summarizing 84 documents from 11 books containing records of Yar Ahmed District. The books, which mainly consist of estate records, debt-credit cases and sales cases, provide us with information about the socio-economic situation of the neighborhood, such as the types and prices of goods and belongings belonging to the estate owners, the number of children and spouses, the names of places and persons mentioned in the estate,

nicknames, division of inheritance, appointment of a guardian, from the books consisting mainly of estate records, debt-credit cases and sales cases.

This study consists of an introduction, three chapters and a conclusion. In the introduction section, after giving information about the definition and importance of the Sharia Register, the existing registers of Tokat and the research on Tokat Sharia Registers numbered 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12 and 13, which are the subject of the research, are described. The first part, consisting of 5 headings, provides information about Tokat's geographical location, history and administrative structure. The second part gives information about the definition of the neighbourhood, general information about Tokat Yar Ahmed District and the historical background of the name of this neighbourhood. In the third chapter, the Tokat Sharia registers dated 1772-1810 and the documents in these registers were classified and transcribed according to their subjects, and then the documents were evaluated according to their subjects. Since our study is subject-based, it has been supported by various doctoral theses, articles and books. An attempt was made to contribute to the thesis by interviewing the people of the neighborhood, their imams and headmen, and interviewing them about the history of the neighborhood.

Keywords: Yar Ahmed District, Sharia Registry, Estate, Proof, Judgment

İÇİNDEKİLER

	Sayfa.
Etik Sözleşme.....	ii
İthaf.....	iv
Özet	vi
Abstract	viii
İçindekiler.....	x
Tablolar Listesi.....	xii
Şekiller Listesi	xiii
Kısaltmalar	xiv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TOKAT'IN COĞRAFI KONUMU, TARİHİ VE İDARİ YAPISI	18
1.1.Tokat'ın Coğrafi Konumu.....	18
1.2.Tokat Tarihi.....	18
1.3.Tokat'ın İdari Yapısı	22
1.4.Tokat İsminin Menşei.....	23
BÖLÜM 2: MAHALLENİN TANIMI	25
2.1.Osmanlı Toplumunda Mahalle	26
2.2.1455-1810 Yıllarında Tokat Mahalleleri	29
2.3.Yar Ahmed Mahallesi.....	36
2.4.Yar Ahmed Mahallesi Adı Nereden Geliyor	39
BÖLÜM 3: TOKAT YAR AHMED MAHALLESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	42
3.1.Sosyal Statü.....	42
3.2.Aile Hayatı	43
3.3.Müslüman ve Gayrimüslim İlişkileri.....	52
3.4.Vakıflar	52
3.5.Giyim ve Eşya Türleri	54

3.6.Tereke Kayıtlarına Göre Kadın Ziyet Eşyaları	54
3.7.Tereke Kayıtlarına Göre Kadın Kıyafetleri	56
3.8.Tereke Kayıtlarına Göre Erkek Kıyafetleri.....	60
3.9.Ekonomik Yapı	68
3.10.Borç-Alacak-Verecek	70
3.11.Müzayede	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	73
EKLER	81
ÖZGEÇMİŞ	Error! Bookmark not defined.

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. 1: Tokat'a Ait Şer'iyye Sicilleri Listesi.....	6
Tablo 2. 1: Tokat Şehri Mahalleleri (XVII ve XVIII. Yüzyıl)	29
Tablo 2. 2: Avarız ve Bedel-i Nüzul Vergi Dağılımına Göre Tokat Mahalleleri	31
Tablo 2. 3: 1772-1810 Tokat Şer'iyye Sicillerinde İsmi Geçen Mahalleler	34
Tablo 3. 1: Vasi Tayininin Cinsiyet, Çocuk Sayısı ve Etnik Unsura Göre Sınıflandırılması.....	50
Tablo 3. 2: Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Ziynet Eşyaları.....	55
Tablo 3. 3: Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Kadın Giyim Eşyaları	59
Tablo 3. 4: Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Erkek Giyim Eşyaları.....	65
Tablo 3. 5: Tereke Kayıtlarına Göre Erkek Aksesuarları.....	66
Tablo 3. 6: 1772-1810 Dönemi Yar Ahmed Mahallesiindeki Esnaf Grupları.....	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: Yar Ahmed Mahallesi Camii	37
Şekil 2. 2: Yar Ahmed Mahallesi Haritası.....	39
Şekil 2. 3: Es-Seyyit Ahmet Efendi Hazretlerinin Türbesi	40
Şekil 2. 4: Tabelasız Türbe	41
Şekil 3. 1: Osmanlı Kadın Giyimi Örneği	57
Şekil 3. 2: Kadın Ayak Giyimi Nâlin Örneği	58
Şekil 3. 3: Osmanlı Baş Aksesuarı Kavuk Örneği	60
Şekil 3. 4: Osmanlı Baş Aksesuarının Mezar Taşlarında Uygulanması.....	61
Şekil 3. 5: Osmanlı Erkek Giyimi Fes Örneği	62
Şekil 3. 6: Osmanlı Erkek Giyimi Cübbe Örneği	63
Şekil 3. 7: Osmanlı Erkek Giyimi Şalvar Örneği.....	64
Şekil 3. 9: Osmanlı Erkek Aksesuar Ürünlerinden Kılıç ve Bıçak Örneği	67

KISALTMALAR

BOA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicrî
M.	Miladî
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
TŞS	Tokat Şer'iyye Sicili
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Osmanlı tarihi araştırmacılarının ilk önce bakacağı birinci el kaynaklar arasında Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, Şer'iyye Sicilleri, Vakfiyeler vb. gelmektedir. Bu kaynaklar arasından özellikle Şer'iyye Sicillerini seçmemizdeki maksat Osmanlı Hukukuna karşı duyduğum özel alakadır. Ancak çalışmamız Sadece Şer'iyye Sicilini alıp transkrip etme şeklinde değil konu bazlı ilerlemektedir. Tokat Şer'iyye Sicilleri üzerinden Tokat'ın Yar Ahmed adlı mahallesinin tarihi öğrenilmeye çalışılmıştır. Şer'iyye Sicillerinin gündelik hayat hakkında araştırmacılara bilgiler vermesi, mahallenin sosyal alanına, mahalle halkının varlık durumuna, dönemin modasına, kullanılan ev gereçlerine hatta kayda geçirilen bazı davalar ile o dönemin insanının ahlak yapısı ve dünyayı algılama şekillerine, hukukun halk tabanında nasıl uygulandığına, devletin tebaası üzerinde ayırım yapıp yapmadığına, aile ilişkilerinin nasıl şekillendiğine, akrabalık bağlarının ne derece etkili olduğuna ve en önemlisi bireysel özgürlüğün olmadığı o dönemlerde mahallenin bireyler üzerindeki yaptırım gücü gibi pek çok alana ışık tutmaktadır. Özelde imparatorluğun yerel düzeydeki Yar Ahmed Mahallesi üzerinden yapılan bu çalışma genelde Osmanlı İmparatorluk tarihine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Çalışmanın Yöntem ve Kapsamı

Giriş bölümünde öncelikle amaç, yöntem, kapsam hakkında kısa bilgi verildikten sonra çalışmada kullanılan 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9,11, 12, 13 numaralı Tokat Şer'iyye Sicil Defterleri hakkında kısa bilgi verildikten sonra Şer'iyye Sicillerinin tanımı ve önemine değinilmiştir. Akabinde Tokat Şer'iyye Sicilleri hakkında kısa bilgi verilmiş ve Tokat Şer'iyye Sicilleri ile ilgili araştırmalar aktarılmıştır. Birinci bölümde Tokat'ın coğrafi konumu, tarihi ve idari yapısı, Tokat isminin menşei hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı toplumunda mahalle, mahallenin tanımı, 1772-1810 yılları arasında Tokat mahalleleri, Yar Ahmed mahallesinin isminin nereden geldiğine dair bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 13 numaralı Şer'iyye Sicilinden Yar Ahmed mahallesini kapsayan belgeler konularına göre bölümlere ayrılıp değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın konu itibarıyla kapsamını, Tokat Şer’iyye Sicilleri dahilinde Yar Ahmed Mahallesi ile ilgili bilgiler oluşturmaktadır. Çalışmanın zaman sınırlılıklarını ise H. 1186-1225 / M. 1772-1810 arasındaki dönem oluşturmaktadır.

Kaynaklar

Çalışmamızın temel kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden temin edilen 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13 numaralı Tokat Şer’iyye Sicil Defterlerinin Yar Ahmed Mahallesi kapsayan bölümlerinin transkript edilmesi ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışmamız konu bazlı olarak ilerlediği için Şer’iyye Sicil belgeleri tezin ana omurgasını oluştursa da kitap, makale, tez çalışmaları vb kaynaklarla tez desteklenmiştir. Çeşitli nedenlerle okunamayan veya silik olan kelimeler dipnotta gösterilmiş, transkribe sırasında şüpheli okunan kelimelerin yanına (?) işareti konmuştur. Okunamayan kelimeler için ise (---) işareti konmuştur.

ŞER’İYYE SİCİLLERİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu ilk günden itibaren adaleti devletin temel ilkesi edinerek halkın huzur ve güven içerisinde yaşamasını sağlamayı hedeflemiştir. Tam da bu nedenle imparatorluğun her tarafında Şer’i Mahkemeler kurulmuştur. Gayrimüslim tebaa dahi Osmanlı adaletinden faydalanmak istedikleri için davalarının Osmanlı Mahkemelerinde görülmesini istemiş ve Şer’i Mahkemelere başvurmuşlardır. Şer’iyye Sicilleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda kadılar tarafından tutulan ve mahkeme kararlarını içeren kayıtlardır. Bu defterler, yalnızca hukuki işlemlerin değil, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının da bir yansımasıdır. Osmanlı toplumunun yapısını anlamak adına büyük önem taşır. Zira bu Siciller, halkın gündelik yaşamına dair ayrıntıları ve mahkeme süreçlerini belgeleyerek, hem hukuki hem de toplumsal normların nasıl işlediğine dair önemli veriler sunmaktadır. Araştırmacılar için, Şer’iyye Sicilleri, Osmanlı’daki aile yapıları, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomi ve dini hayat üzerine derinlemesine bir analiz imkânı sağlamaktadır¹. Bu defterler, kadıların göreve başlama tarihlerini ve görev süresince aldıkları kararları kaydettikleri gibi, görev sonrasında

¹Yunus Uğur, “Şer’iyye Sicilleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/8.

haleflerine devredilmesi gereken birer resmi belge niteliği taşır. Ayrıca, defterlerin boyutları, kullanılan kâğıt ve mürekkep kaliteleri uzun süre dayanacak şekilde tasarlanmış ve bu durum onların günümüze ulaşmasını mümkün kılmıştır. Şer’iyye Sicilleri, daha geniş bir kavram olan Sicil sisteminin bir alt kategorisidir. Sicil, genel olarak hukuki olayların, yargı kararlarının ve ilgili belgelerin kaydedildiği defterleri ifade eder. Şer’iyye Sicilleri, bu genel sistemin içinde yalnızca İslam hukuku çerçevesinde tutulan kayıtları kapsar. Siciller; kadı defterleri, mahkeme defterleri ve zapt-ı vakai sicilleri özellikle kadıların verdiği kararları asıllarına uygun şekilde kayıt altına alır. Böylece, Şer’iyye Sicilleri hem Osmanlı hukukunun işleyişine dair bilgi verir hem de Osmanlı hukuk sistemi içinde Sicilin spesifik bir uygulama alanını temsil eder².

Osmanlı İmparatorluğu’nda kadılar, görev yaptıkları mahkemelerde bir Sicil defteri tutarlardı. Bu defterlere, görülen davaların hükümleri, en az iki şahit tarafından onaylanarak kaydedilirdi. Kanunnameler gereği, mahkeme kararlarının kaydedilmesi zorunlu kılınmış ve bu uygulama dönemin hukuki yapısını şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. Mahkemede verilen kararlar, davanın niteliğine göre iki şekilde adlandırıldı: Eğer dava taraflar arasında bir anlaşmazlıkla sonuçlanmışsa, verilen karara *ilam* denirdi. Anlaşmazlık olmayan, sadece belgelenmesi gereken davalarda ise *hüccet* terimi kullanılırdı. Hüccet, mahkemenin kararını belgeleyen resmi bir vesikaydı ve kadıların sadece davalara karar vermekle kalmayıp, aynı zamanda noterlik işlevi de gördüklerini gösterir. Kadılar, davaların kararlarını kaydederken, mahkeme kâtipleri de bu işlemi yazılı hale getirirdi. Kararlar genellikle standart ifadelerle özetlenir, ardından tarih ve şahitlerin isimleri kayda geçirilirdi. Kadı ve şahitler, bu kaydın geçerliliğini mühürlerdi. Mahkemeler, verdikleri kararların birer suretini talep eden taraflara, belirli bir ücret karşılığında verebilirlerdi. Bu suretler, mahkemede alınan kararın resmi belgesiydi ve herhangi bir taraf, daha önce alınan kararlarla ilgili bir dava açıldığında, elindeki bu belgeyi ibraz ederek davanın yeniden görülmesini engelleyebilirdi. Bu şekilde, Şer’i Siciller yalnızca hukuki süreçlerin kayda geçirilmesini sağlamaz, aynı zamanda bir davanın tekrarlanmasını engelleyen bir işlev de görürdü³.

² Ahmed Akgündüz, “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14 (2009), 22.

³ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2003), 186.

Osmanlı Devleti'nde Şer'iyye sicillerinin en erken örneklerine 1455 yılında Bursa'da rastlanmaktadır. Bu defterler, 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni mahkemelerin kurulmasıyla kapsam açısından daralmış olsa da, 20. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak tutulmuştur. Sicillerin resmi koruma altına alınması ise 1873 tarihli Şecillat-ı Şer'iyye ve Zapt-ı Deva-i Cerideleri hakkındaki talimatla gerçekleşmiştir⁴.

Zimmiler, özel hukuku ilgilendiren işlerde kural olarak kendi dini kurallarına tabi idiler. Bu kuralların başında evlilik, boşanma, nafaka, velayet ve Mehir gibi konular gelmekteydi. Cemaatlerin din adamları, aile hukuku kapsamına giren hukuki sorunları üstlenmişlerdi. Bu nedenle zaman zaman ruhani liderler, nikâh konularına müdahale edilmemesi yönünde devletten taleplerde bulunmuşlardır. Aile hukuku davaları, cemaat mahkemeleri tarafından ilgili dinin kurallarına uygun şekilde çözüldü. Ancak cemaat mahkemelerinin verdiği hukuki kararların uygulanması Osmanlı yetkililerinin sorumluluğundaydı. Bununla birlikte, zimmiler için bu durum zorunlu değildi. Zimmiler isterlerse davalarının Osmanlı mahkemelerinde görülmesini talep edebilirdi. Uygulamada, Hristiyanların evlenme ve boşanmadan doğan mali yükümlülüklerle ilgili sorunları çözmek için Şer'i mahkemelere başvurdukları görülmektedir. Ayrıca, kendi dinlerine göre eşlerinden boşanamayan Katolik gayrimüslimlerin de Osmanlı mahkemelerini tercih ettiklerine dair örnekler bulunmaktadır⁵. Tez çalışmamıza konu olan Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinden olan Karabet veledi Bogos⁶, Dimek oğlu Yordan⁷, Basmacı Maktule oğlu Yori⁸, Ovannes oğlu Ağya⁹, Biros oğlu Tomcan¹⁰, Tomcan oğlu Bedros¹¹, vd.'nin Osmanlı Şer'iyye Mahkemelerini tercih ettiklerini görmekteyiz. Zimmilerin mallarına yönelik her türlü saldırı, Müslümanların mallarına yönelik saldırılarla eşdeğer sayılmakta ve bu tür saldırılar engellenmeye çalışılmaktadır. Zimmiler, kendi aralarındaki ticari ilişkilerde İslam hukuku kurallarına uymak zorunda değillerdir. Örneğin, gözlerden uzak bir ortamda içki ve domuz ticareti yapabilir veya bu

⁴ Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", 39/8.

⁵ Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64/1 (Mart 2015), 171.

⁶ TŞS 1, 12/1.

⁷ TŞS 1, 114/1.

⁸ TŞS 1, 223/2.

⁹ TŞS 1, 154/3.

¹⁰ TŞS 1, 189/5.

¹¹ TŞS 1, 206/5.

malları hibe edebilirler. Ancak, faiz şartı koymaları da İslam hukuku çerçevesinde kabul edilmez. Tarihsel olarak, bazı patrikler hükümetin talebi doğrultusunda, şarap gibi ürünlerin Müslümanlara satılmaması konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Bu durum, zimmilerin ticaret serbestisi ile ilgili çeşitli sınırlamaları ve uygulamaları göstermektedir¹².

Osmanlı dönemi Şer'iyye Sicillerinin yazıldığı dil, başlangıçta 16. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak kullanılmakta iken, zamanla bu uygulama büyük ölçüde Türkçe'ye evrilmiştir. Ancak, özellikle vakfiyeler, bazı tereke ve aile hukuku ile ilgili kayıtlar ve kadının göreve başlamasını belirten kısımlar gibi özel belgelerde, Arapça kullanımına devam edilmiştir. Bunun yanı sıra, çeşitli Şer'iyye Sicillerinde Arapça kullanımına devam edilmiştir. Bazı Sicillerin ise tamamen Rumca yazıldığı örnekler bulunmaktadır. Osmanlı döneminde, Şer'iyye Sicillerin düzenli ve eksiksiz bir şekilde tutulabilmesi amacıyla, belirli belge türlerinin nasıl kaleme alınacağı hususu, ilam, hüccet, nafaka ve köle azadı gibi belgeler için hazırlanan tip formalarını içeren rehber kitaplarda gösterilmiştir. Ayrıca, Sicillerde kullanılan yazı türleri arasında Rika, Talik ve Divani gibi yazı stilleri de yer almakta olup, bu yazıların okunması günümüzde özel bir uzmanlık alanı haline gelmiştir¹³. Askeri zümreye ait tereke kaydı tutulması zorunlu iken sivil halkın mirasçı veya alacaklıların talebi üzerine ve mirasçılar arasında küçük çocuk varsa kadı-kassam tereke kaydı tutabilmektedir¹⁴.

Tokat Şer'iyye Sicilleri

Cumhuriyet sonrası Şer'iyye Sicilleri'nin kıymeti maalesef çok geç fark edilmiştir. Şer'iyye Sicilleri bir dönem ısınmak için sobalarda yakılmış, çöpe atılmış, atıl halde bırakılarak yok edilmiştir. 3 Kasım 1941'de 4018/2182 sayılı maarif vekâleti kararı ile dağınık halde bulunan Sicillerin müze ve kütüphanelere devredilmesi sağlanmıştır¹⁵. Bu karar nedeniyle Tokat Şer'iyye Sicilleri 1991 tarihine kadar Tokat müzesinde

¹² İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/7 (Haziran 2003), 124.

¹³ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (Mayıs 2005), 188.

¹⁴ Alkoç, *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 49.

¹⁵ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (Mayıs 2005), 188.

saklanmıştır. 1991 yılında İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde önceden toplanan İstanbul mahkemelerine ait siciller hariç olmak üzere diğer şehirlerin sicilleriyle beraber Tokat Sicilleri de Ankara Milli Kütüphane İbn-i Sina Okuma Bölümü'ne nakledilmiştir¹⁶.

Tokat'ın ilk sicil defteri H. 1186-1189 / M. 1772-1776 yıllarını kapsar. 78 numaralı defter, 521 sayfa ile en fazla sayfası olan defterdir. H. 1250 / M. 1834-1835 yıllarını kapsayan 41 numaralı defter ise 53 sayfa ile en az sayfa sicildir. 119 numaralı sicil en eski tarihli defter olup 17. ve 18. yüzyıl Tokat Şer'iyye Sicilleri'nin bir özetidir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Meşihat fonunda MŞH. ŞSC 8484 olarak kayıtlıdır. 120 numaralı sicil 202 sayfa olup H.1322-1326 / M. 1904-1908 yıllarına ait kayıtları içermektedir. Siciller içinde kronolojik sıra olarak yanlış numaralandırılmıştır. 121 numaralı sicil ise esasında Evail-i Zilhicce 1102/31 Mayıs 9 Haziran 1699 tarihli Sivas sancağının 124 sayfalık Tımar İcmal Defteri olup yanlışlıkla Şer'iyye Sicilleri arasına karışmıştır¹⁷. Bu sicillerin toplu bir listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. 1: Tokat'a Ait Şer'iyye Sicilleri Listesi¹⁸

No	Hicri	Miladi	Sayfa Sayısı
1	1186-1189	1772-1776	374
2	1210-1211	1795-1796	300
3	1212-1213	1797-1799	177
4	1213-1214	1798-1800	265
5	1214	1799-1800	214
6	1215	1800-1801	192
7	1216-1217	1801-1803	209
8	1217-1219	1802-1805	181
9	1219-1220	1804-1806	178

¹⁶ Ali Açık, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin)*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2022), 14.

¹⁷ Açık, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin)*, 14.

¹⁸ Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler* (İstanbul: Engin Ofset Matbaa, 1988), 211.

Tablo 1. 1 (devamı)

10	1221-1222	1806-1808	166
11	1222-1223	1807-1809	189
12	1223-1224	1808-1810	151
13	1224-1225	1809-1810	190
14	1226	1811	194
15	1227	1812	176
16	1227-1228	1812-1813	159
17	1228	1813	190
18	1229	1813-1814	96
19	1229-1230	1813-1815	200
20	1230-1231	1814-1816	183
21	1231-1232	1815-1817	188
22	1232-1233	1816-1818	196
23	1234	1818-1819	118
24	1234-1235	1818-1820	129
25	1234-1235	1818-1820	167
26	1235-1236	1819-1821	200
27	1237-1238	1821-1823	199
28	1238-1239	1822-1824	228
29	1239-1241	1823-1826	238
30	1240-1242	1824-1827	192
31	1242-1243	1826-1828	197
32	1243-1244	1827-1829	177
33	1244	1828-1829	168
34	1244-1245	1828-1830	240
35	1245-1247	1829-1831	199
36	1246-1247	1830-1832	188
37	1247-1248	1831-1833	216
38	1248-1249	1832-1834	204
39	1249-1250	1833-1835	236

Tablo 1. 1 (devamı)

40	1250-1251	1834-1836	188
41	1250	1834-1835	53
42	1250	1834-1835	166
43	1251	1835-1836	111
44	1251	1835-1836	104
45	1254	1838-1939	66
46	1250-1275	1834-1859	146
47	1251-1252	1835-1837	146
48	1252	1836-1837	92
49	1253	1837-1838	236
50	1254	1838-1839	80
51	1254-1255	1838-1840	187
52	1255-1256	1839-1841	197
53	1252-1255	1836-1840	211
54	1256-1257	1840-1842	209
55	1257-1258	1841-1843	157
56	1259-1260	1843-1844	188
57	1260-1261	1844-1845	178
58	1261-1262	1845-1846	184
59	1263-1264	1846-1848	325
60	1265-1266	1848-1850	115
61	1266-1268	1849-1852	181
62	1269-1270	1852-1854	154
63	1270-1272	1853-1856	95
64	1271-1272	1854-1856	96
65	1272-1273	1855-1857	295
66	1272-1273	1855-1857	50
67	1273-1275	1856-1859	152
68	1275-1276	1858-1860	131
69	1276-1278	1859-1862	207

Tablo 1. 1 (devamı)

70	1279-1281	1862-1865	163
71	1279-1281	1862-1865	163
72	1281-1282	1864-1866	285
73	1283-1284	1866-1868	301
74	1285-1286	1868-1870	175
75	1287-1288	1870-1872	283
76	1289-1291	1872-1875	277
77	1291-1292	1874-1875	521
78	1297-1303	1879-1886	319
79	1293-1296	1876-1879	80
80	1296-1301	1878-1884	190
81	1303-1305	1885-1888	118
82	1304-1313	1886-1896	246
83	1305-1307	1887-1890	184
84	1307-1309	1889-1892	115
85	1309-1311	1891-1896	169
86	1309-1311	1891-1894	286
87	1309-1315	1891-1898	156
88	1311-1314	1893-1897	154
89	1311-1315	1893-1898	194
90	1314-1329	1896-1911	195
91	1315-1317	1897-1900	195
92	1315-1319	1897-1902	426
93	1316-1317	1898-1900	482
95	1317-1319	1899-1902	218
96	1317-1324	1899-1907	219
97	1317-1321	1899-1904	245
98	1317-1324	1899-1907	309
99	1319-1323	1901-1906	197
100	1319-1323	1901-1906	245

Tablo 1. 1 (devamı)

101	1319-1323	1901-1906	198
102	1319-1323	1901-1906	199
103	1319-1323	1901-1906	191
104	1321-1325	1903-1908	279
105	1323-1326	1905-1908	187
106	1323-1327	1905-1909	159
107	1323-1327	1905-1909	187
108	1323-1327	1905-1909	229
109	1323-1327	1905-1909	184
110	1325-1327	1907-1909	198
111	1327-1332	1909-1914	232
112	1329-1332	1911-1814	298
113	1329-1342	1911-1924	198
114	1330-1337	1911-1919	244
115	1331-1334	1912-1916	198
116	1332-1336	1913-1918	274
117	1333-1338	1914-1920	192

Tokat Şer'iyye Sicilleri İle İlgili Araştırmalar

Tokat sicillerini esas alan çalışmalar makale, kitap ve tezlerdir. Ali Açık'ın Tokat Sicillerini esas alan on makale çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar Beylerbeyi buyruğuları, Tokat kazasının idari durumu ve nüfus yapısındaki değişiklikler, Tokat'ta ihtida hareketleri, Tokat menzilhanesi, Salyâne defterleri, Tokat'ta Türk-Ermeni ilişkileri, Tokat kazası Ahi zaviyeleri, Tokat şehrinde kitap kültürü, Tokat Gülbahar Hatun Camii Vakfı, Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı adlı makalelerdir. Mehmet Beşirli'nin de yine Tokat Sicillerini esas alan on makalesi bulunmaktadır. Bunlar; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası Tokat'ta güvenlik sorunu, Tokat Mevlevîhânesi, Tokat Voyvodalığa bağlı Türkmen kabilelerinin sorunları, Tokat bakır kelhânesi, Tokat bakır kelhânesinin yöntemi, Tokat Voyvodalığı, Tokat'ta Türk-Ermeni Ekonomik yapıları, Tokat'ta fiyatlar, Hamza Bey vakfı, Tokat'ta Çay-ı Müslim, Çay-ı Zimmî

Mahallelerinin sosyal ve ekonomik yapısı adlı çalışmalardır. Kübra Dursun'un Tokat kadınının giyimi ve süsü adlı çalışması bu alandaki kıymetli eserlerden biridir. Fatma Atabay'ın sürgün kayıtları, John K. Bragg'ın Tokat'ta kadın ve aile adlı çalışmaları gene bu alanda yapılan kıymetli eserlerdendir¹⁹. Rıfat Özdemir'in Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)²⁰, Beylü Dilekçiğil ve Ahmet Çiğdem'in derlediği Aile Yazıları I²¹, Mustafa Öztürk'ün Tokat'ta Fiyatlar²² adlı yazıları değerlidir.

Tokat Şer'iyye Sicillerini esas alarak yazılan kitaplar çok azdır. Halis Turgut Asarkaya (Cinlioğlu)'nun Osmanlılar Zamanında Tokat adlı kitabı bu sahada yazılmış kıymetli bir eserdir. Ali Açıkkel ve Abdurrahman Sağırılı'nın birlikte hazırladığı Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları Vakfiyeler I. Cild isimli kitapta arşiv kaynakları dışında Şer'iyye Sicillerinden de yararlanılmıştır. Mehmet Beşirli'nin Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1854) adlı eseri arşiv kaynakları ve Şer'iyye Sicilleri esas alınarak hazırlanmıştır. Tokat'a dair bir sakk mecmuası adlı kitap Ümit Ekin tarafından 2010 yılında hazırlanmıştır. Kitap genel olarak 1683-1685 yıllarına ait belgelerden oluşmaktadır. John K. Bragg 2014 yılında Tokat Şer'iyye Sicillerini kaynak olarak Ottoman Notables and Participatory Politics Tanzimat Reform in Tokat, 1839-1876 adlı çalışması ile Tanzimat reformlarının Tokat'ta ileri gelen aileler aracılığı ile nasıl halka empoze edildiğini okuyucuya göstermektedir. Bu alandaki son çalışma Ali Açıkkel ve Ahmet İnandır'ın editörlüğünde 2019'da basılan Tokat Hisariye Medresesi adlı kitaptır²³.

Tokat Şer'iyye Sicilleri'nin transkripsiyonu ve değerlendirmesini konu alan yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları her geçen gün artmaktadır. Tez çalışmalarının ilki 1992 yılında Mustafa Yeşilay tarafından kaleme alınan "H.1227 / M. 1812 Tarihli Tokat Sicil Defterlerinin Transkripsiyonu ve İndeksi" adlı çalışmadır. Tezde 15 numaralı sicil çalışılmıştır²⁴. Aynı defter 1994 yılında Nurcan Abacı tarafından "1812 Tarihli

¹⁹ Açıkkel, XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin), 15.

²⁰ Rıfat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Dergi Park*, 54/211 (Aralık 1990).

²¹ Beylü Dilekçiğil - Ahmet Çiğdem, *Aile Yazıları I* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991).

²² Mustafa Öztürk, "Tokat'ta Fiyatlar (1772-1823)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Hayri Bolay vd. (Ankara: Gelişim Matbaası, 1987), 184.

²³ Açıkkel, XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin), 19.

²⁴ Mustafa Yeşilay, *H. 1227 / M. 1812 Tarihli Tokat Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve İndeksi* (Ankara:

Şer'iyye Siciline Göre 19. yüzyılın Başında Tokat Şehrinin Sosyo-Ekonomik Durumu" adlı yüksek lisans çalışmasında tekrar çalışma konusu olmuştur²⁵.

1996 yılında Ayfer Seyrek "117 nolu Şer'iyye Siciline Göre Tokat-Pazar Nahiyesi" adlı tez çalışması ile literatüre katkı sağlamıştır²⁶. Yine aynı yıl hazırlanan Mehtap Çelik'in "Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)" adlı tez 1 numaralı Tokat Şer'iyye Sicillerini esas kaynak olarak hazırlanmıştır²⁷.

Hadi Belge 2002 yılında "80 numaralı ve (H. 1296-1301; M. 1878-1884) Tarihli Tokat Şer'iyye Sicil Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi" adlı çalışmasında Tokat'ın idari yapısı, sosyal ve ekonomik durumu hakkında sicillere dayanarak değerlendirmelerde bulunmuştur²⁸.

Mehmet Keleş'in 2003'te yazdığı "Tokat'ın 18 numaralı Şer'iyye Sicili (1229 / 1813-1814)" başlıklı çalışması Tokat'ın sosyal ve ekonomik hayatı hakkında bilgi vermektedir²⁹.

Selda Barbak'ın 2004 yılında 50 numaralı Sicili esas olarak yazdığı "50 numaralı (H. 1253-1254 / M. 1837-1839) Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi" adlı tezi yayımlanmıştır³⁰. Aynı sicil defteri Hacer Yıldız tarafından 2007'de "50 numaralı (H. 1253-1254 / M. 1837-1839) Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi" başlığı altında yeniden çalışma konusu olmuştur³¹. 2004 yılında yapılan bir diğer çalışma ise Zübeyde Akın'ın "25 numaralı

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992).

²⁵ Nurcan Abacı, *1812 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre 19. Yüzyılın Başında Tokat Şehrinin Sosyo Ekonomik Durumu* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994).

²⁶ Ayfer Seyrek, *117 Nolu Şer'iyye Siciline Göre Tokat-Pazar Nahiyesi*, (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996).

²⁷ Mehtap Çelik, *Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996).

²⁸ Hadi Belge, *80 Numaralı ve (H. 1296-1301; M. 1878-1884) Tarihli Tokat Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

²⁹ Mehmet Keleş, *Tokat'ın 18 Numaralı Şer'iyye Sicili (1229 / 1813-1814)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

³⁰ Selda Barbak, *50 Numaralı (H. 1253-1254 / M. 1837-1839) Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

³¹ Hacer Yıldız, *50 nolu (H. 1254 / M. 1838-1839) Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve*

Tokat Şer'iyye Sicili'nin (1234-1236 / 1819-1821) transkripsiyonlu metni ve değerlendirilmesi" adlı tez çalışmasıdır³². 2004 yılının son tez çalışması ise İsmet Sarıbal'ın, "23 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" adlı çalışması olmuştur³³.

Aysel Pirdoğan'ın "48 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi" adlı çalışması 2006 yılında yayımlanmıştır³⁴. Tahir Bilirli de 2006 yılında çoğu vekâlet içerikli davalardan oluşan defterlerdeki belgeler ışığında, 1909-1914 yıllarında Tokat'ın sosyo-kültürel durumunu çalışmıştır³⁵. Harun Çiçek'in "Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Konumu (1800-1850)" adlı çalışması 2006 yılının bu alandaki son çalışması olmuştur³⁶.

2007 yılında bu alanda ilk yayımlanan tez çalışması Ahmet Demirci'nin "3 numaralı (1797-1799) Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi" adlı tez olmuştur³⁷. 2007 yılında Ömer Yıldırım'ın "1797-1798 yıllarına Ait Tokat Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili" adlı çalışması Tokat'ın idari, sosyal ve ekonomik durumunu incelemiştir³⁸. Hasan Demirtaş, "12 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmasını 2007 yılında tamamlamıştır. Demirtaş, çalışmasında Tokat'ın sosyo-ekonomik durumu hakkında değerlendirmede bulunmuştur³⁹. Kazım Karabay, 63 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili üzerine yaptığı

Değerlendirilmesi, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

³² Zübeyde Akın, *25 Numaralı, Tokat Şer'iyye Sicili'nin (1234-1236 / 1819-1821) Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

³³ İsmat Sarıbal, *23 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

³⁴ Aysel Pirdoğan, *48 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³⁵ Tahir Bilirli, *111 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³⁶ Harun Çiçek, *Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Konumu (1800-1850)*, (Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³⁷ Ahmet Demirci, *3 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

³⁸ Ömer Yıldırım, *1797-1798 Yıllarına Ait Tokat Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

³⁹ Hasan Demirtaş, *12 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

çalışmasını 2007’de bitirmiştir⁴⁰.

Ahmet Erdoğan, 2008 yılında “Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şer’iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1805-1845) adlı çalışmasında, o döneme ait şer’iyye sicillerinden faydalanarak Tokat ve Tarsus’a dair aile hukuku ve sosyal yaşam hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur⁴¹.

2009 yılında Adem Kızılkapan, “Şer’iyye Sicillerine Göre XIX Yüzyılda Tokat’ta Gayr-i Müslimler” adlı çalışması ile Tokat’ta yaşayan Gayrimüslimleri değerlendirmiştir⁴².

2010 yılında Oktay Ekici 33 numaralı⁴³; Bekir Subaşı 60 numaralı⁴⁴; Şaban Demir 10 numaralı⁴⁵; Yasemin Yılmaz 82 numaralı (H.1304-1313 / M. 1886-1896) Tokat Şer’iyye Sicili⁴⁶ üzerine çalışma yapmışlardır.

2011 yılında ise Çetin Kaplan 55 numaralı⁴⁷, Emel Yazıcı ise 47 numaralı⁴⁸ Şer’iyye Sicilleri üzerine çalışmalarını tamamlamışlardır.

2014 yılında Gülten Altıntakan, 1 numaralı Tokat Şer’iyye Sicilinin Analizi isimli

⁴⁰ Kazım Karabay, *63 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁴¹ Ahmet Erdoğan, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şer’iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1805-1845)*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁴² Adem Kızılkapan, *Şer’iyye Sicillerine Göre XIX Yüzyılda Tokat’ta Gayr-i Müslimler*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

⁴³ Oktay Ekici, *33 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁴⁴ Bekir Subaşı, *60 Numaralı (H. 1265-1266 / M. 1848-1858) Tokat Şer’iyye Sicili’nin Metni ve Değerlendirilmesi*, (Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁴⁵ Şaban Demir, *10 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁴⁶ Yasemin Yılmaz, *82 Numaralı (H. 1304-1313 / M. 1886-1896) Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁴⁷ Çetin Kaplan, *55 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁴⁸ Emel Yazıcı, *47 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

yüksek lisans tez çalışmasını bitirmiştir⁴⁹.

Şule Sema Alkoç 2015 yılında “Osmanlı Dönemi Ev Eşyalarının Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve İktisadi Açından Değerlendirilmesi: Tokat Örneği (1811-1850) isimli yüksek lisans tez çalışması yapmıştır⁵⁰.

2020 yılında Yasin Dönder, “XVI-XX. Yüzyıllarda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği”⁵¹ isimli doktora tezini yazmıştır. Arşiv kaynakları ve modern incelemelerle beraber şer’iyye sicillerinden oluşan bu tez literatür için değerli bir yere sahiptir.

2024 yılında Bahar Gözcü’nün “8 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili Analizi”⁵² isimli yüksek lisans tez çalışması yayımlanmıştır.

Bu alanda yapılan son çalışma ise Şule Sema Alkoç’un Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Giyim Kuşam ve Takı (1770-1830)⁵³ isimli doktora tez çalışması olmuştur.

ÇALIŞMADA KULLANILAN ŞER’İYYE SİCİLLERİ

1 Nolu Tokat Şer’iyye Sicili H. 1186-1189/M. 1772-1776: 1 numaralı Tokat Şer’iyye Sicili 374 sayfa defter, 181 varak, 670 belgeden oluşmaktadır. Bu belgelerden 17’si Yar Ahmed Mahallesi aittir. 133-158. sayfalar arası boştur. 98, 99, 100, 160, 161, 162, 163. sayfalar ters yazılmıştır. 2, 3, 371, 373. sayfalar silik olduğu için okunması güç durumdadır.

2 Nolu Tokat Şer’iyye Sicili H. 1210-1211-M. 1795-1796: 2 numaralı Tokat Şer’iyye

⁴⁹ Gülten Altıntakan, *1 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicilinin Analizi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁵⁰ Şule Sema Alkoç, *Osmanlı Dönemi Ev Eşyalarının Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve İktisadi Açından Değerlendirilmesi: Tokat Örneği (1811-1850)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁵¹ Yasin Dönder, *XVI.-XX. Yüzyılda Anadolu’da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği*, (Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁵² Bahar Gözcü, *8 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili Analizi*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

⁵³ Şule Sema Alkoç, *Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Giyim Kuşam ve Takı (1770-1830)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

Sicili 300 sayfa defter, 153 varak, 650 belgeden oluşmaktadır. Bu belgelerin 15'i Yar Ahmed Mahallesi'ne aittir. 28, 45, 97, 244, 276, 287. sayfalarda bazı belgeler karalanmıştır. 190, 191, 192, 300. sayfalar ters yazılmıştır. 296, 297, 298, 299. sayfalar boştur.

3 Nolu Tokat Şer'iyye Sicili H. 1212-1213-M. 1797-1799: 3 nolu Şer'iyye sicili 78 varak, 177 sayfadan oluşmaktadır. 8 belge Yar Ahmed Mahallesi'ne aittir. 15. sayfada karalanmış belge bulunmaktadır. 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 176, 177. sayfalar boş bırakılmıştır.

4 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1213-1214-M. 1798-1800: 4 numaralı Şer'iyye Sicili 265 sayfa, 103 varaktan oluşmaktadır. 8 adet belge Yar Ahmed Mahallesi'ne aittir. Defterde bazı sayfalarda mürekkep lekesi bulunmaktadır. Defterde bazı sayfalarda neredeyse hiç sayfa numarası yoktur bazı sayfalarda ise silik de olsa sayfa numarası bulunmaktadır. 86, 87 ve 100. sayfalarda üzeri tamamen karalanmış belgeler bulunmaktadır.

5 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1214-M. 1799-1800: 214 sayfadan oluşan defter 99 varaktır. Yar Ahmed Mahallesi'ne ait 8 belge bulunmaktadır. 97, 99, 108, 126, 135, 167, 183 üzeri tamamen karalanmış belgeler bulunmaktadır. 70. sayfada mürekkep lekeleri bulunmaktadır. 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159. sayfalar boş bırakılmıştır. 162, 163, 190 ve 191. sayfalar tersten yazılmıştır.

7 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1216-1217-M. 1801-1803: 209 sayfadan oluşan defter 102 varaktan oluşmaktadır. Yar Ahmed Mahallesi'ne ait 8 adet belge bulunmaktadır. Defterin 79. sayfaya kadar bütün yapraklarının üst kısımlarında su lekesi bulunmaktadır. 114, 126, 151, 159, 164, 166, 180. sayfalarda okumayı güçleştiren mürekkep lekeleri bulunmaktadır. 114, 175. sayfalarda karalanmış belgeler bulunmaktadır. 150. sayfada tersten yazılmış sadece bir belge bulunmaktadır. 151, 152. sayfalar tamamen tersten yazılmıştır.

8 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1217-1219-M. 1802-1805: 8 Numaralı Şer'iyye Sicili 181 sayfadan oluşan defter 94 varak 382 belgeden oluşmaktadır. 7 adet belge Yar Ahmed Mahallesine aittir. 50, 88, 130. sayfalarda karalanmış belgeler bulunmaktadır. 181. sayfa ise boş bırakılmıştır.

9 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1219-1220-M. 1804-1806: 178 sayfadan oluşan defter 95 varaktan müteşekkildir. Yar Ahmed Mahallesine ait 6 adet belge bulunmaktadır. 53, 54. sayfalarda karalanmış belgeler bulunmaktadır. 99, 100, 101, 102. sayfalar boş bırakılmıştır.

11 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1222-1223-M. 1807-1809: 189 sayfadan oluşan defter 100 varaktan meydana gelmektedir. Yar Ahmed Mahallesine ait 5 belge bulunmaktadır. 2, 5, 6, 7, 198 ve 200. sayfalar boş bırakılmıştır. Defterde boş bırakılan 198 ve 200. sayfalara numara verilmediği için defter 189 sayfa olarak belgelenmiştir. 160. sayfada karalanmış belge bulunmaktadır.

12 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1223-1224-M. 1808-1810: 151 sayfadan oluşan defter 78 varaktan müteşekkildir. Yar Ahmed Mahallesine ait 3 belge bulunmaktadır. 150 ve 151. sayfalar boş bırakılmıştır. Defter son derece okunaklı bir yazı ile kaleme alınmıştır.

13 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili H. 1224-1225-M. 1808-1810: 190 sayfadan oluşan defter 97 varaktan ibarettir. Yar Ahmed Mahallesine ait 1 belge bulunmaktadır. 148 ve 149. sayfalar tersten yazılmıştır.

BÖLÜM 1. TOKAT'IN COĞRAFI KONUMU, TARİHİ VE İDARİ YAPISI

1.1 TOKAT'IN COĞRAFI KONUMU

Tokat, Orta Karadeniz sahil kesimiyle İç Anadolu arasında önemli bir geçit yeri olmakla birlikte Yeşilırmak havzasında yer almaktadır. Ortasından Yeşilırmak'ın geçtiği doğu-batı istikametinde uzanan, Kazova adı verilen ovanın güneyindeki dağlar arasından inen Behzat deresinin iki yamacında ve tabanında kurulmuştur⁵⁴. Tokat, günümüzde 35° 27' ve 37° 39' doğu boylamları ile 39° 52' ve 40° 55' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır⁵⁵.

17. yüzyıl başlarında Tokat'a gelen Polonyalı Seyyah Simeon, suyu bol ve bereketli şehrin, bir vadinin içinde kurulduğunu meşhur bir şehir olduğunu söylemiştir. Seyyah, tamamı kargir bezestân, bitpazarı, kuyumcu çarşısı, mizân ve hanların bulunduğunu da belirtmektedir⁵⁶.

1.2 TOKAT TARİHİ

Tokat, Orta Karadeniz Bölgesi'nin iç kısmında stratejik bir konumda bulunan önemli bir şehirdir. M.Ö. 1650 yıllarında Hitit İmparatorluğu'nun egemenliğine giren bu bölge, Hititlerin dinsel merkezi olan Anziliya (günümüz Zile'si) ve askeri üssü Tapigga (günümüzdeki Maşat) gibi önemli yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca, Gaziura ve Tahazimuna gibi diğer Hitit şehirleri de bu çevrede yer almaktadır. Hititler döneminde, Samsun'a uzanan büyük kervan yolları, Tokat üzerinden geçerek bölgenin ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir transit nokta olmasını sağlamıştır. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200 yıllarında çökmesinin ardından bölge, Firiglerin egemenliğine girmiştir. Ancak Firiglerin Karadeniz'den gelen Kimmer akınları nedeniyle zayıflaması, Tokat'ın M.Ö. 6. yüzyılda önce Medler'in sonra ise Persler'in hâkimiyetine girmesine yol açmıştır. Tokat'ın coğrafi konumu ve stratejik önemi, Pers İmparatorluğu tarafından değerli bir

⁵⁴ Ali Açık, "Tokat", *DİA* (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 41/219.

⁵⁵ Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, 2005), 7.

⁵⁶ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 44.

transit nokta olarak görülmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Persler, başkentleri Persepolis'ten Ege'deki Lidya Krallığı'nın başkenti Sart'a kadar uzanan Kral Yolu'nu Tokat üzerinden geçirecek şekilde bir yol ağı kurmuşlardır⁵⁷.

Tokat'ın ilk yerleşimi bugünkü Gümenek tarafıdır⁵⁸. Pers, Helenistik ve Pontus krallıkları dönemlerinde önemli bir şehir olan Komana (Gümenek tarafı), Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerinden biriydi ve M.Ö. 5. yüzyılda büyük bir öneme sahipti. Çok tanrılı dinlere ait tapınaklarla dolu olan şehir, büyük bir deprem sonucu yıkılmıştır. Tokat, Bizans-İran mücadeleleri sırasında istilalara maruz kalmış, Bizans İmparatoru Heraklius döneminde başlayan Müslüman akınlarıyla önemli bir stratejik nokta haline gelmiştir. M.S. 712 yılında Arap kumandan Amir Maslama tarafından fethedilen Tokat, M.S. 732'de Muaviye bin Hişam'ın Kayseri ve çevresine düzenlediği seferlerde de hedef olmuştur. M.S. 740 yılında Süleyman bin Haşim tarafından yeniden ele geçirilen Tokat, Emevi hâkimiyeti sonrasında Abbasiler döneminde de önemli seferlere sahne olmuştur. Bizans kaynaklarında, M.S. 860 yılında Abbasilerin Tokat civarında Bizans ordusuna ağır bir yenilgi yaşattığı belirtilmiştir. Tokat'ın Türk hâkimiyetine geçişi ise Danişmentliler döneminde gerçekleşmiştir. Danişment Gazi tarafından fethedilen şehir, bu dönemde bir kültür merkezi olarak öne çıkmıştır. Anadolu'da siyasi birliği sağlama amacı güden Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, 1175 yılında Sivas, Niksar ve Tokat'ı fethederek bölgeyi Selçuklu topraklarına katmıştır. II. Kılıç Arslan, ilerleyen yaşlarında geleneksel Türk feodal devlet anlayışına uygun olarak ülkesini on bir oğlu arasında paylaşmış ve bu süreçte Tokat, Rükneddin Süleyman Şah'a verilmiştir⁵⁹. Bizanslılar, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlı Devleti ve Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde olan Tokat, bu süreçlerde pek çok değişim geçirmiştir⁶⁰.

12. yüzyılın ortalarında Tokat ve çevresi Anadolu Selçuklu Devleti'ne katılmıştır. Selçuklu döneminde de Tokat, eğitim ve kültür merkezi olma özelliğini korumuştur. Taş Köprü, Gök Medrese, Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi, Sümbül Baba Zaviyesi, Şeyh

⁵⁷ Alpaslan Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007) 26.

⁵⁸ Beşirli, Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853), 8.

⁵⁹ Demir, , XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, 26-28.

⁶⁰ Ünal, Şehir Coğrafyası Açısından Tokat, 32.

Meknun Zaviyesi, Halef Sultan Medresesi ve Alaca Mescit gibi yapılar, Selçukluların şehirdeki kültürel ve eğitim faaliyetlerine katkı sunan eserlerden sadece birkaçıdır. On dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Tokat, İlhanlılara bağlı Anadolu eyaletinin önemli bir şehri haline geldi. İlhanlılar, Türk-Moğol kökenli bir devlet olup Büyük Selçuklu Devleti'nin mirasını devralmıştı ve Anadolu üzerinde bir dönem etkili olmuştu. Ancak 1335 yılında Tokat, Eratna Bey'in hâkimiyetine geçti. Eratna Bey, İlhanlılar'a bağlı bir Türk komutanıydı ve onların zayıflamasıyla birlikte kendi beyliğini kurdu. Tokat, Eratna Bey'in oğulları döneminde, beyliğin atadığı yerel yöneticiler tarafından idare edildi⁶¹.

1381 yılında ise Tokat ve çevresi, Kadı Burhaneddin'in denetimine girdi⁶². Kadı Burhaneddin, Türk kökenli bir devlet adamı ve komutan olarak Eretna Beyliği'nin dağılmasından sonra Sivas merkezli bir devlet kurmuştu. Ancak onun 1398 yılında Akkoyunlu emiri Kara Yülük Osman Bey'e yenilerek öldürülmesiyle Tokat, Osmanlıların kontrolüne geçti⁶³. Şehir, Osmanlılar tarafından Toruntayzade Kaya Paşa'nın yönetimine verilerek Osmanlı idari yapısına entegre edildi⁶⁴.

Tokat, Osmanlı İmparatorluğu döneminde farklı etnik grupların bir arada yaşadığı kozmopolit bir şehir olarak dikkat çekmiştir. E. Smith ve H. G. O. Dwigth adlı Amerikalı misyonerlerin gözlemlerine dayanarak, şehirde Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler gibi çeşitli toplulukların bir arada yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu çeşitlilik, şehrin hem kültürel zenginliğini hem de ekonomik dinamiklerini şekillendirmiştir. Özellikle Ermeni tüccarların ticaret ağlarında önemli bir rol oynadığı ve bu grupların Tokat'ta barış içinde bir arada bulunduğunu göstermektedir. Tokat'ın bu kozmopolit yapısı, Osmanlı yönetiminde uygulanan millet sisteminin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir⁶⁵.

Çelebi Sultan Mehmed, 1402'deki Ankara savaşı sonrasında Amasya ve Tokat'ı

⁶¹ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 9.

⁶² Kemal Göde, "Eretneoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 11/295.

⁶³ Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2001) 24/74.

⁶⁴ Açikel, "Tokat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41/222.

⁶⁵ Galip Eken, , Hanife Şen, "Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Tokat'ta Gayrimüslimler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (Ağustos 2016), 162.

idari merkez olarak seçmiştir. Şehzade, zaman zaman yazlarını Tokat'ta geçirerek bu şehre özel bir önem vermiştir. Tokat'ta derebeylik kurmak isteyen bazı asileri bertaraf etmiş, özellikle Göçebe aşiretlere dayanan ve Timur'un desteğini arkasına alan isyancıları ortadan kaldırmıştır. Babasının ölümünden sonra, Tokat ve Amasya'yı merkez edinmiş ve Tokat'a hem idari hem de askeri açıdan önem vermiştir⁶⁶.

Fatih Sultan Mehmed döneminde Tokat, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın ordusu tarafından büyük bir saldırıya uğrayarak ağır hasar gördü. Bektaşoğlu Emir Ömer ve Yusufça Mirza'nın yönettiği birlikler, şehre girip geniş çaplı bir yıkım gerçekleştirdi. Ancak, Osmanlıların 1473 Otlukbeli Savaşı'ndaki zaferi bu tahribata güçlü bir karşılık oldu. I. Bayezid döneminde ise Safevi hükümdarı Şah İsmail'in 1505 yılında Tokat çevresine gelişi, bölgede Şiilik etkisinin yayılmasına ve çeşitli isyanların başlamasına neden oldu. Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali Halife, 1512'de Tokat ve Niksar'da bir ayaklanma başlattı, ancak bu isyan Amasya valisi Şehzade Ahmed ve Vezir Yularkıstı Sinan Paşa tarafından bastırıldı. 1519'da ise Celaloğlu Şah Veli'nin Tokat ve Amasya'da çıkardığı isyan, Osmanlı kuvvetlerinin müdahalesiyle sona erdi. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tokat ve çevresi, özellikle Safevilerin kışkırttığı eşkiya faaliyetleri ve Celali isyanlarıyla sarsıldı. Celali liderlerinden Karayazıcı Abdülhalim, 1601'de Tokat'ı yağmaladı, ancak Sokulluzade Hasan Paşa'nın baskısıyla bölgeden çekildi. Ertesi yıl, Karayazıcı'nın yerine geçen kardeşi Deli Hasan Paşa'yı şehit etti. Takip eden dönemde Kalenderoğlu ve Tokatlı Ağaçtan Piri gibi Celali liderleri, bölgeye büyük zarar verdi. Dördüncü Murat, Revan Seferi dönüşünde Tokat'a uğrayarak bölgeye önem verdiğini gösterdi. Aynı dönemde, tarihçi Peçuyulu İbrahim burada darphane eminliği yaptı. Sultan İbrahim devrinde Sivas valisi Vardar Ali Paşa'nın isyanı sırasında Tokat önemli bir merkez olarak dikkat çekti. 1656'da ise Melek Ahmet Paşa ile birlikte Evliya Çelebi şehri ziyaret ederek kayıt altına aldı. Bu olaylar Tokat'ın tarih boyunca stratejik öneme ve isyanların sıkça hedefi olduğunu göstermektedir⁶⁷. 16. yüzyılda Tokat, Rum Eyaleti'ne (Vilayet-i Rum-i Kadim) bağlı Sivas ve Tokat sancaklarının bir kazası konumundaydı. 1513 tarihli, Anadolu Eyaleti'ndeki kaza kadılarını gösteren bir defterde, Rum Eyaleti'nin merkezi olarak Amasya'nın yer aldığı görülmektedir. Bu bilgi, Kanuni Sultan Süleyman

⁶⁶ M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İslam Ansiklopedisi* (Milli Eğitim Basımevi, 1979) 12/404.

⁶⁷ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", 124-139.

devrine kadar Rum Eyaleti'nin merkezinin Tokat ve Amasya arasında değişkenlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak, 16. yüzyılın başlarında, yaklaşık 1520'lerde, Rum Eyaleti'nin merkezi artık Sivas olarak belirlenmiştir. 16. yüzyılda Tokat kazasının idari yapısında herhangi bir değişiklik olmamış; bu durum, yüzyıl boyunca hazırlanan üç tahrir defterinde de sabit bir şekilde görülmektedir. Tokat kazası, şehir merkezi ile birlikte Cincife, Venk, Komanat, Kafirni, Kilmigad, Tozanlu, Yıldız ve Kazabad nahiyelerinden oluşan bir yapı sergilemiştir⁶⁸.

19. yüzyılda Osmanlı modernleşmesi çerçevesinde Tokat, önce muhassıllıkla idare edilmiş, ardından Sivas vilayetine bağlanmıştır. 1880 yılında nüfus, gelir ve stratejik konumu dikkate alınarak sancak statüsüne yükseltilmiş ve idari yapısı güçlendirilmiştir⁶⁹.

1.3 TOKAT'IN İDARİ YAPISI

Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyılında Anadolu toprakları için genel bir ifade olarak Tokat, Amasya ve Sivas için de özel olarak Rum tabiri kullanılmıştır. 1413 sonrası Tokat, Amasya ve Sivas bölgeleri bir bütün olarak Rum eyaleti olarak ifade edilmiştir. Bu bölgelerin önemine binaen "Eyâlet-i Rûmiyye-i Suğra" ismi verilmiştir⁷⁰.

15. yüzyılın ilk yarısından itibaren Amasya'nın şehzade sancağı olması üzerine Tokat Rûm beylerbeyliği'nin merkezi haline geldi⁷¹. 1520'de Sivas eyaleti; Amasya, Sivas, Çorum, Canik ve Karahisâr-ı Şarkî olmak üzere beş sancaktan oluşuyordu⁷². 1520 sonrası Sivas daimi olarak Rûm eyaletinin merkezi olmuştur. Rûm Eyaleti merkezinin Sivas'a nakledilmesinde Tokat'taki içtimai ve iktisâdî dengesizlikler ile zaman zaman baş gösteren Şii isyanları etkili olmuştur.

18. yüzyılda Rus ve İran savaşlarının bir kavşak noktası olması sebebiyle Tokat ağır vergilere ve yağmalara mâruz kaldı. 1737 ve 1792'de Tokat'ta büyük yangınlar meydana geldi. III. Selim devri ıslahatlarının bütün Osmanlı taşrasında olduğu gibi

⁶⁸ Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, 40.

⁶⁹ Esat Aktaş, "19. Yüzyılın sonunda Tokat Sancağı", Mavi Atlas 9/1 (Şubat 2021), 100.

⁷⁰ Beşirli, Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853), 22.

⁷¹ Şimşirgil, Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574), 10.

⁷² Beşirli, Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853), 12.

Tokat'ta da etkisi görüldü. Panayırların kurulması, evlenme işlerinde yapılan yenilikler, zorbalara karşı alınan etkili tedbirlerle bazı imar hareketleri III. Selim dönemi ıslahatlara örnektir. 1805'te Trabzon Valisi Tayyar Mahmud Paşa ile Yeni il voyvodası ve Tokat mukâtaa nâzırı Çapanoğlu Süleyman Bey arasında amansız bir mücadele başladı, bu mücadele bir süre için Tokat halkının huzurunu bozdu. Tanzimat devrinin başında Tokat'ta muhassıllık idaresinin kurulmasıyla nüfuz kaybına uğrayan yerel beylerden Latifoğlu Hüseyin Ağa, çıkardığı isyanla Tokat muhassılı Hilmi Efendi'yi ağır şekilde yaralama sebebiyle Tokat'tan sürüldü⁷³. 1921-1923 yılları arasında müstakil bir liva hükmünde kalan Tokat, Cumhuriyet devrinde diğer livalar gibi vilayet olmuştur⁷⁴.

1.4 TOKAT İSMİNİN MENŞEİ

Tokat, tarih boyunca farklı medeniyetlerin etkisi altında kalmış ve her dönemde farklı isimlerle anılmış bir kenttir. Antik Çağ'da Komana olarak bilinen Tokat, Bizanslılar döneminde Evdoksia ve Dokeia olarak adlandırılmıştır. Araplar ise bu kenti Dokat olarak tanımıştır. İranlılar Kahcun, Selçuklular Darün-Nusret, Moğollar Sobaru demiştir. Yıldırım Beyazıt döneminde ise Darün-Nasr adı kullanılmış, sonunda da Osmanlı İmparatorluğu döneminde Tokat adı yerleşmiştir⁷⁵.

Bazı çalışmalarda ise Tokat'ın Togayıt Türkleri tarafından kurulduğu ve Tokat ismini buradan aldığı ileri sürülmekle birlikte Tokat isminin besili at veya surlu şehir anlamına geldiğini öne süren çalışmalarda mevcuttur⁷⁶.

Paul Wittek, 1935 yılında Byzantion mecmuasında yayımlanan makalesinde Tokat'ın Bizans şehri Dokeia olduğunu iddia etmiştir. Sargon Erdem ise Tokat kelimesinin ne anlama geldiğini farklı görüşleri değerlendirerek incelemiştir. Sargon, Dokeia adının “çanak memleket” anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Etrafını çevreleyen dağlar arasında, gerçek bir çanak görünümünde ve devamlı surette “içine su dolmak” yani sel baskını tehdidi

⁷³ Ali Açık, “Tokat”, *DİA* (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 41/219.

⁷⁴ Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, 11.

⁷⁵ Çiğdem Ünal, *Şehir Coğrafyası Açısından Tokat* (Erzurum: Aktif Yayınevi, 2004) 32.

⁷⁶ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 7.

taşıyan bu şehir için bu ismin verildiği tezini savunmaktadır⁷⁷.

⁷⁷ Erdem Sargon, “Anadolu ve Rumeli Topraklarının Türkleşmesinde Bir Köprü”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, ed. Hayri Bolay vd. (Ankara: Gelişim Matbaası, 1987), 11-16.

BÖLÜM 2. MAHALLENİN TANIMI

Sözlük anlamı itibariyle bir yere inmek, konmak veya yerleşmek anlamlarına gelen hall, hael ve hulul köklerinden türetilmiş olan mahalle kelimesi, devamlı ya da geçici ikamet amacıyla kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade etmektedir. İslam coğrafyasında mahalle, kültürel ve sosyal açıdan önemli bir yapıyı temsil etmekte olup, farklı İslam ülkelerinde de küçük değişikliklerle benzer anlamlarda kullanılmıştır. Bu kavram, yerleşik düzenin en küçük birimlerinden biri olmasının yanı sıra, bir toplumun sosyo-kültürel yapısını ve günlük hayatını yansıtan bir alan olarak karşımıza çıkar. Mahalle, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin yanı sıra dini, hukuki ve ekonomik faaliyetlerin de şekillendiği bir mikrokozmos olarak Osmanlı şehir yapısında da ayrıcalıklı bir yere sahiptir⁷⁸. Osmanlı Devletindeki tanımı ise, aynı mescitte ibadet eden, birbirini tanıyan ve cemaatin aileleri ile birlikte yaşamakta oldukları şehir kesimidir⁷⁹.

Anadolu’da mahallelerin oluşumu, Türklerin bölgeyi fethetmesi ve şehirleşme sürecine katkılarıyla yakından ilişkilidir. Türkler, şehirlerin surlarla çevrili sıkışık yapısını aşarak, surların dışında yeni mahalleler kurmaya başlamışlardır. Bu mahalleler genellikle belirli bir topluluk, meslek grubu veya dini gruba mensup insanlar tarafından oluşturulmuş ve sosyal dayanışma esasına dayanan bir yerleşim yapısı geliştirilmiştir. Mahalleler çoğunlukla bir ibadethane veya külliye çevresinde şekillenmiş, bu alanlar mahallenin sosyal ve dini merkezini oluşturmuştur. Mahalleye yerleşen toplulukların arasında bir lider figürü bulunması yaygındı. Bu kişi, dini veya sosyal otoritesi ile topluluğu bir araya getiriyor ve mahallenin kimlik kazanmasında önemli bir rol oynuyordu. Yani mahalleler genellikle kurucularının ya da dini liderlerin isimlerini alarak bu bağları pekiştirmiştir. Göçebe grupların şehirleşme sürecine dâhil olması da mahallelerin temelini atan bir diğer dinamik olmuştur⁸⁰.

Osmanlı mahallelerinde çıkmaz sokakların varlığı, genellikle plansız şehirleşme

⁷⁸ Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/323-326.

⁷⁹ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/5 (Aralık 2003), 99.

⁸⁰ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *Coğrafya Dergisi* 13 (Mayıs 2012), 94.

ile ilişkilendirilse de, aslında bu düzenin ardında bilinçli bir güvenlik amacı yatmaktadır. Mahalleler, sakinlerinin mahremiyetini koruma ve güvenliğini sağlama adına çıkmaz sokaklarla tasarlanmış, bu sokaklar yabancıların ve hırsızların mahalleye girmesini engellemek için bir bariyer işlevi görmüştür. Bu tasarım, toplumsal düzenin korunmasına yönelik bir strateji olup, suç oranlarını minimize etmeye yönelik etkili bir önlem olarak şekillenmiştir⁸¹.

Osmanlı şehirlerinde mahalle, sadece bir yerleşim birimi değil, aynı zamanda toplumsal, idari ve ekonomik açıdan merkezi bir rol oynamıştır. Mahalleler, vakıf ve esnaf örgütleriyle birlikte, Osmanlı-Türk kentlerinin en alt seviyedeki sosyal yapısını oluşturmuş ve devlet için politik, ekonomik ve toplumsal dayanak noktalarından biri olmuştur. Mahalle sakinleri, vergi kayıtlarına isimleriyle, devletin denetimi altına alınmış ve birbirlerine karşı sorumluluk taşıyan bir topluluk oluşturmuşlardır. Bu yapıda, sosyal dayanışma ve yardımlaşma ön plana çıkarken, mahalleler bireylerin toplumsal kimlik kazandığı ve aidiyet duygusunun pekiştiği alanlar olmuştur⁸².

2.1 OSMANLI TOPLUMUNDA MAHALLE

Osmanlı toplumunda mahalle kültürü din, dil, renk ve dinlere gösterilen saygı mahalle sakinlerinin kaynaşmasını ve bir birlerini sevmesini sağlıyordu. Sosyal dayanışma ve komşuluk ilişkileri İslam dininin bu konudaki evrensel ilkeleri ile şekillenmekteydi. Bu da azınlıkların kendilerini güven ve barış içinde, huzurla yaşamalarını sağlıyordu. Osmanlı toplumunda herkes yaşadığı mahallenin kültürünü içselleştirerek bir kimlik kazanıyordu⁸³. Geleneksel Osmanlı şehirlerinde henüz sınıf ve statü farkları belirmemiştir. Bir paşa konağının karşısında bir evkâf kâtibinin küçük evi, ilmiye ricâlinin konağının yanında mahallenin su yolcusunun kulübesi bulunmaktaydı. Bu insanlar statü farklarına rağmen görüşüp konuşmaktaydı⁸⁴.

⁸¹ Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mahalle”, 27/323-326.

⁸² Özcan Erdagöz, “Mahalle Yönetimi ve Geleceği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 1 (Ocak 2012), 59.

⁸³ Mefail Hızlı, “Bursa Mahallelerinin Oluşumunda Mektepler ve Medreseler”, *Bura'da Yaşam Kültürü Sempozyum Çalışmaları Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu*, ed. Necmi Gürsakal (Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2012), 50.

⁸⁴ Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara:

Osmanlı mahalle kültürünün en önemli belirleyicisi camiler olmuştur. Klasik dönemde mahalleler, cami etrafında kurularak yayılım göstermiştir.⁸⁵ Camiler, insanların belirli zamanlarda bir araya gelerek hem dini ibadetlerini yerine getirdikleri hem de toplumsal ilişkilerini güçlendirdikleri merkezlerdir. Bu mekânlar, sadece manevi ihtiyaçların karşılandığı yerler değil, aynı zamanda toplumun sosyal denetimini sağlayan, bireylerin birbirlerini tanınmasına ve kaynaşmasına olanak tanıyan önemli bir alan olarak işlev görmüştür. Cami, mahalledeki bireylerin yaşam biçimlerini, değerlerini ve toplumsal kurallarını gözlemleyebileceği bir ortam sağlamış, aynı zamanda merkezi otoritenin emir ve yasaklarının halk arasında duyurulmasında da önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra camiler, mahalle halkının bir araya gelerek ortak kararlar alabilmesi, toplumsal birlikteliği pekiştirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Mahalle, bu bağlamda sadece bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda bir toplumsal örgütlenmenin merkezidir. Mahallenin idari yapısında cami, mahalleli arasında fikir birliğini sağlamak ve toplumsal düzeni korumak adına bir yönetim merkezi olarak kabul edilmiştir. Camilerde görevli imamlar ise mahallelerin idari işleyişinde belirleyici figür olmuşlardır. İmam, caminin dini işlevlerinin yanı sıra, mahalle halkının sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına da yön verebilecek bir konumda yer alır. Dolayısıyla, mahalle yapısının oluşumunda cami ve imamın rolü, toplumsal bütünlüğü sağlayan, bireyler arasında dayanışma ve uyumu teşvik eden kritik faktörlerdir⁸⁶.

Cami; mahallenin idare merkezi ve imamların karargâhı idi. Cami; (halkı toplayan) yahut (halkın toplantı yeri) manasına gelir. Yani kısaca cami; herhangi bir sahadaki halkı muayyen vakitlerde bir yere toplayarak onları birbiriyle tanıştırmak, bu vesile ile dinî, dünyevî işlerini görmek aynı zamanda bu toplantıdan istifade ederek hükûmetin emirlerinden, nehiylerinden onları haberdar etmek hususlarında işe yarayan bir içtimaî müessesedir, diye tarif edebiliriz⁸⁷.

Camilerin etrafında mektepler, medreseler, hanlar, hamamlar, imaretler,

TDV Yayınları, 2003), 27/323-326.

⁸⁵ Canberk Bulut, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Soyokültürel Yapı İle Mahalle”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/48 (2022), 283.

⁸⁶ Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, 48.

⁸⁷ Osman Ergin, *Türkiye Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*, (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1936), 103.

hastaneler, dükkânlar kurulmuştur⁸⁸. Gayrimüslim tebaa Müslüman halk ile karışık aynı mahallelerde ikamet ettikleri gibi sadece kendi cemaatlerinden müteşekkil mahallelerde de ikamet etme haklarına sahiptiler⁸⁹. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallelerin yönetimi, Müslüman mahallelerde imamlar tarafından yürütülmekteydi. İmamların bu yöneticilik rolü, sadece dini sorumluluklarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda mahallenin idari işlerinde de belirleyici bir konumda olmalarını sağlıyordu. Özellikle, bir kimsenin mahalleye yerleşebilmesi için imamın onayı ve kefaleti gerekiyordu. Bu süreç, mahalleye yeni gelen kişinin güvenilirliğini denetlemek amacıyla yapıldı; yani, bir kişi mahallede ikamet etmek isterse, ya mahalle sakinlerinden birinin ona kefil olması, ya da imamın onun güvenilirliğine dair bir onay vermesi gerekirdi. Böylece, imam, mahalledeki sosyal düzeni sağlama ve güven ortamını oluşturma işlevi görüyordu. İmamların mahalledeki en önemli görevlerinden biri de, halkın vergi yükümlülüklerini düzenlemektir. Vergilerin adil bir şekilde paylaştırılması, toplanması ve ilgili kişilere iletilmesi süreçlerinde İmamlar, devlet adına önemli birer memur gibi işlev görmektedir. Bu görevleri yerine getiren imamlar, halk arasında saygınlık kazanırken, aynı zamanda nüfuzlarını artırmışlardır. İmamların bu idari ve yazıcı rolü, onun halk üzerindeki etkisini artırıyordu. Mahalledeki doğum, ölüm, evlenme gibi olaylar da imam tarafından kaydedilir ve düzenli bir şekilde arşivlenirdi. Böylece imam, sadece dini bir otorite değil, aynı zamanda mahallenin sosyal düzenini denetleyen bir idari merci haline gelmiştir⁹⁰. Müslüman mahallelerinde devlet ile mahalleli arasında bağ kuran köprü imamlar iken gayrimüslim mahallelerinde devleti gayrimüslim tebaası ile birleştiren köprü kocabaşılardır⁹¹.

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti, sekülerleşme sürecine girerek din ve devlet işlerini birbirinden ayırmaya başlamıştır. Özellikle 1830'lu yıllardan itibaren, mahallelerdeki imamlar hem dini hem de idari görevler üstlenirken, devletin sekülerleşme çabaları doğrultusunda bu idari görevler imamların elinden alınmış ve muhtarlıklara devredilmiştir. Bu değişim sadece şehirlerle sınırlı kalmamış, köylerde de benzer bir

⁸⁸ Hızlı, "Bursa Mahallelerinin Oluşumunda Mektepler ve Medreseler", 50.

⁸⁹ M. Tarık Karaosman, Alaattin Dolu, "18. Yüzyıl İstanbul'unda Mahallelilik Bağlamında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 90.

⁹⁰ Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", 27/323-326.

⁹¹ DİA. "Kocabaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/140-141.

süreç yaşanmış ve imamların idari yetkileri muhtarlar aktarılmıştır. Böylece devlet, dini otoritenin toplumdaki etkisini azaltarak, yönetim işlerini seküler bir yapıya kavuşturmuştur⁹².

2.2 1455-1810 YILLARINDA TOKAT MAHALLELERİ

Tokat, başlangıçta Romalılar döneminde bir kale-şehir olarak sarp tepe üzerinde kurulmuş, zamanla kalenin çevresine doğru genişlemiştir. Kesme ve moloz taşlarla inşa edilen kale, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde onarılmış, savunma ve gözetleme yapılarıyla güçlendirilmiştir. Bu süreçte, kale çevresinde küçük mahalleler şekillenmiş ve yerleşim Behzat Deresi boyunca şehre doğru yayılmıştır. 1455 yılı kayıtlarına göre Tokat'ta elli dört mahalle bulunmaktaydı. Mahallelerin kırk altısı Müslümanlara, sekizi ise gayrimüslimlere aitti. Müslüman mahallelerinin büyük bir kısmı mescit adları taşımaktaydı ve Mevlana Mescidi nüfus bakımından öne çıkıyordu. Gayrimüslim mahalleleri arasında ise Pazarcık, beş yüz on bir hane ile en dikkat çekici yerleşim yeri idi ve burada Müslüman gruplar da yaşamaktaydı⁹³.

Tokat'ta 1642 yılında 70 mahalle bulunuyordu⁹⁴. 119 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili⁹⁵ adlı çalışmada 42 mahallenin ismi verilmiştir. Bu mahalle isimleri çalışmamızın konusunu oluşturan 1772 yılı öncesine ışık tutması için aşağıda tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 2. 1 Tokat Şehri Mahalleleri (XVII ve XVIII. Yüzyıl)⁹⁶

1	Acepşir	22	Mehmed Paşa
2	Akdeğirmen	23	Menice
3	Alaca Mescidi	24	Meydan
4	Beybağı	25	Mihmad Hâcib

⁹² Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 27.

⁹³ Açık, "Tokat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41/222.

⁹⁴ Ali Açık, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kâza) of Tokat (1574-1643)*, (İngiltere: University of Manchester UK, Ph. D. Thesis, 1999), 152.

⁹⁵ Açık, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin)*, 48.

⁹⁶ Açık, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin)*, 49.

Tablo 2. 1 (devamı)

5	Cami’i-i Kebir	26	Musluhiddin
6	Cedid	27	Rüstem Çelebi
7	Cemaleddin	28	Soğukpınar
8	Çay	29	Soğukpınar-ı Müslim
9	Çay-ı Müslim	30	Soğukpınar-ı Zımmî
10	Çilehâne	31	Sufiyyun
11	Dabbağhâne-i Atîk	32	Suiçmez
12	Dabbağhâne-i Cedid	33	Şucâeddin
13	Debbağhâne	34	Taşcı Mahmud
14	Dıraz-ı Müslim	35	Tatar Hâcî
15	Gaybi	36	Terbiye-i Kebîr
16	Güzelaşçı	37	Terbiye-i Sağır
17	Hâcî İbrahim	38	Veled-i Ayas
18	Hoca Ahmed	39	Yar Ahmed
19	İçmesu	40	Yaşmeydan
20	Kabemescidi	41	Yazıcık
21	Keçeciler	42	Zincirlikuyu

Ali Açıklı’nın doktora tezinden edindiğimiz bilgiye göre 1600’lü yıllarda Tokat’ta 70 mahalle varken 1700’lü yıllara geldiğimizde Tokatta 79 mahalle⁹⁷ bulunmaktadır. Devletin vergi, asker yükümlülüğü ile taşrada sancak giderlerinin karşılanması gibi konular mahalleler ve hane sayısı esas alınıyordu. Tokat’ta salyane toplanması ve tevzi defterlerinin düzenlenmesi ve giderlerin defterlere kaydedilmesi ve paylaştırılmasında mahalle ve mahalledeki hane sayıları esas alınmaktaydı⁹⁸. Mehmet Beşirli’nin vergi dağılımlarına göre Tokat mahallelerini sıraladığı tablodan Tokat’ın 1772-1810 yılları arasındaki mahallelerini ve bu mahallelerin isimlerinin bu tarihler arasında değişip değişmediğini gözlemleyebiliyoruz. Tablo aşağıda verilmiştir.

⁹⁷ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 301.

⁹⁸ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 301.

Tablo 2. 2 Avarız ve Bedel-i Nüzul Vergi Dağılımına Göre Tokat Mahalleleri⁹⁹

	1772		1797 ve 1818
1	Yazıcık	1	Yazıcık
2	Baba Useb	2	Melik Danişmend
3	Paskal	3	Baba Useb
4	Simavon	4	Paskal
5	Şucaeddin	5	Simavon
6	Çaşnigir	6	Şucaeddin
7	Ovannes	7	Çaşnigir
8	Semerkindî	8	Ovannes
9	Meydan	9	Semerkindî
10	Zincirlikuyu	10	Meydan-ı Müslim
11	Cehkanlu (Çekenli)	11	Meydan-ı Zımmi
12	Mihmâd Hacib	12	Zincirlikuyu
13	Mihmâd Hacib-i zımmî Bölüğü	13	Cehkanlu (Çekenli)
14	Mihmâd Hacib-i zımmiden menzil iştirâ eden Müslim Bölüğü	14	Mihmâd Hacib-i Müslim
15	Mihmâd Hacib-i zımmiden Hacı Hasan Bölüğü	15	Mihmâd Hacib-i Zımmi
16	Samyeli	16	Mihmâd Hacib-i Zımmiden menzil iştirâ eden Müslim Bölüğü
17	Soğukpınar-ı Müslim	17	Samyeli
18	Musluhiddin	18	Soğukpınar-ı Müslim
19	Mehmed Paşa	19	Soğukpınar-ı Zımmi
20	Çay-ı Müslim	20	Musluhiddin
21	Çay-ı Zımmi	21	Mehmed Paşa
22	Horuş	22	Çay-ı Müslim

⁹⁹ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, 301.

Tablo 2. 2 (devamı)

23	Mahmud Paşa	23	Çay-ı Zımmi
24	Geyras	24	Horuş
25	Beybağı	25	Mahmud Paşa
26	Akdeğirmen-i Müslim	26	Geyras
27	Akdeğirmen-i Zımmi	27	Beybağı
28	Aleksan	28	Akdeğirmen-i Müslim
29	Seyfeddin	29	Akdeğirmen-i Zımmi
30	Terbiye-i Kebir	30	Aleksan
31	Terbiye-i Sağır	31	Seyfeddin
32	Sabunhane	32	Terbiye-i Kebir
33	Güzelaşçı	33	Terbiye-i Sağır
34	Cemaleddin	34	Sabunhane
35	Tatar Hacı	35	Güzelaşçı
36	Hacı İbrahim	36	Cemaleddin
37	Hoca Ahmed	37	Tatar Hacı
38	Suiçmez	38	Hacı İbrahim
39	İçmesu	39	Hoca Ahmed
40	Dere	40	Suiçmez
41	Seyyid Necmeddin	41	İçmesu
42	Ankara	42	Dere
43	Gaybî	43	Seyyid Necmeddin
44	Veled Aynî	44	Ankara
45	Keçeciler	45	Gaybî
46	Hacı İvaz Paşa	46	Veled Aynî
47	Acebşir	47	Keçeciler
48	Sofiyun	48	Hacı İvaz Paşa
49	Taşçı Mahmud	49	Acebşir
50	Sarı Güllük	50	Sofiyun
51	İsa Fakih	51	Taşçı Mahmud

Tablo 2. 2 (devamı)

52	Rüstem Çelebi	52	Sarı Güllük
53	Alaca Mescid	53	İsa Fakih
54	Kaya	54	Rüstem Çelebi
55	İplik Bazarı	55	Alaca Mescid
56	Cilfek	56	Kaya
57	Monla Bektaş	57	İplik Bazarı
58	Cami-i Kebir	58	Cilfek
59	Zaim	59	Monla Bektaş
60	Hoca İbrahim	60	Cami-i Kebir
61	Taşnerdiban	61	Zaim
62	Halid	62	Hoca İbrahim
63	Yahudiyan	63	Taşnerdiban
64	Kabe Mescidi	64	Halid
65	Yaş Meydan	65	Yahudiyan
66	Çilehane	66	Kabe Mescidi
67	Veled Ayas	67	Yaş Meydan
68	Zilli Hacı	68	Çilehane
69	Debbağhane-i Cedid	69	Veled Ayas
70	Yar Ahmed	70	Zilli Hacı
71	Cedid	71	Debbağhane-i Cedid
72	Menice	72	Yar Ahmed
73	Siyahpuş	73	Cedid
74	Dıraz-ı Müslim	74	Menice
75	Dıraz-ı Gebran	75	Siyahpuş
76	Debbağhane-i Atik	76	Dıraz-ı Müslim
77	Kirkor	77	Dıraz-ı Gebran
78	Vartan	78	Soğukğınar-ı zımmîden Müslüm Bölüğü
		79	Soğukpınar-ı zımmî Bölüğü

1772-1810 yıllarına ait 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12 ve 13 numaralı Tokat Şer'iyye Sicillerinde geçen mahalle isimleri aşağıda tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 2. 3 1772-1810 Tokat Şer'iyye Sicillerinde İsmi Geçen Mahalleler

1	Ankara Mahallesi ¹⁰⁰	33	Mehmed Paşa Mahallesi ¹⁰¹
2	Meydan Mahallesi ¹⁰²	34	Çehkanlı Mahallesi ¹⁰³
3	Semer kand Mahallesi ¹⁰⁴	35	Rüstem Çelebi Mahallesi ¹⁰⁵
4	Kâbe Mescidi Mahallesi ¹⁰⁶	36	Zilli Hacı Mahallesi ¹⁰⁷
5	Dere Mahallesi ¹⁰⁸	37	Debbağhane-i Cedid Mahallesi ¹⁰⁹
6	Hoca Mahallesi ¹¹⁰	38	Alaca Mescidi ¹¹¹
7	Gaybi Mahallesi ¹¹²	39	Minhace Mahallesi ¹¹³
8	Tatar Hacı Mahallesi ¹¹⁴	40	Soğukpınar Mahallesi ¹¹⁵
9	Çay Mahallesi ¹¹⁶	41	Acebşir Mahallesi ¹¹⁷
10	Şücaeddin Mahallesi ¹¹⁸	42	Rüstem Çelebi Mahallesi ¹¹⁹
11	Taşçı Mahmud Mahallesi ¹²⁰	43	Halid Mahallesi ¹²¹
12	Mehmed Hacib Mahallesi ¹²²	44	Müslihiddin Mahallesi ¹²³

¹⁰⁰ TŞS. 3, 11/2.

¹⁰¹ TŞS. 13, 168/2.

¹⁰² TŞS. 1, 370/1.

¹⁰³ TŞS. 12, 55/1.

¹⁰⁴ TŞS. 2, 6/1.

¹⁰⁵ TŞS. 11, 108/2.

¹⁰⁶ TŞS. 4, 48/1.

¹⁰⁷ TŞS. 1333/2.

¹⁰⁸ TŞS. 5, 25/2.

¹⁰⁹ TŞS. 1, 324/1.

¹¹⁰ TŞS. 13, 66/1.

¹¹¹ TŞS. 10, 60/2.

¹¹² TŞS. 7, 165/2.

¹¹³ TŞS. 4, 27/2.

¹¹⁴ TŞS. 13, 144/1.

¹¹⁵ TŞS. 3, 28/1.

¹¹⁶ TŞS. 3, 136/2.

¹¹⁷ TŞS. 13, 165/1.

¹¹⁸ TŞS. 8, 110/2.

¹¹⁹ TŞS. 3, 39/1.

¹²⁰ TŞS. 1, 321/2.

¹²¹ TŞS. 3, 42/1.

¹²² TŞS. 12, 107/1.

¹²³ TŞS. 4, 31/2.

Tablo 2. 3 (devamı)

13	Soğukpınar-1 Müslim Mahallesi ¹²⁴	45	Terbiyye-i Kebir Mahallesi ¹²⁵
14	Zaim Mahallesi ¹²⁶	46	Güzel Aşçı Mahallesi ¹²⁷
15	Hacı İbrahim Mahallesi ¹²⁸	47	Müslühiddin Mahallesi ¹²⁹
16	Yar Ahmed Mahallesi ¹³⁰	48	Seyyid Necmeddin Mahallesi ¹³¹
17	Beğ Bağı Mahallesi ¹³²	49	Zilli Hacı Mahallesi ¹³³
18	Akdeğirmen Mahallesi ¹³⁴	50	Simon Keşiş Mahallesi ¹³⁵
19	İsa Fakih Mahallesi ¹³⁶	51	Sabunhane Mahallesi ¹³⁷
20	Hoca Ahmed Mahallesi ¹³⁸	52	İçmesu Mahallesi ¹³⁹
21	Keçeciler Mahallesi ¹⁴⁰	53	Samyeli Mahallesi ¹⁴¹
22	Yaşmeydan Mahallesi ¹⁴²	54	Geyras Mahallesi ¹⁴³
23	Cemaleddin Mahallesi ¹⁴⁴	55	Halid Mahallesi ¹⁴⁵
24	Elkesan Mahallesi ¹⁴⁶	56	Zincirlikuyu Mahallesi ¹⁴⁷
25	Cedid Mahallesi ¹⁴⁸	57	Dıraz-1 Müslim Mahallesi ¹⁴⁹

¹²⁴ TŞS. 4, 252/1.¹²⁵ TŞS. 3, 44/1.¹²⁶ TŞS. 9, 46/1.¹²⁷ TŞS. 4, 34/1.¹²⁸ TŞS. 8, 170/1.¹²⁹ TŞS. 4, 34/1.¹³⁰ TŞS. 1, 165/1.¹³¹ TŞS. 1, 356/1.¹³² TŞS. 5, 86/1.¹³³ TŞS. 8, 71/1.¹³⁴ TŞS. 12, 43/1.¹³⁵ TŞS. 8, 35/1.¹³⁶ TŞS. 4, 53/2.¹³⁷ TŞS. 4, 74/1.¹³⁸ TŞS. 9, 161/1.¹³⁹ TŞS. 7, 74/2.¹⁴⁰ TŞS. 3, 71/1.¹⁴¹ TŞS. 7, 77/1.¹⁴² TŞS. 11, 103/1.¹⁴³ TŞS. 3, 129/2.¹⁴⁴ TŞS. 2, 169/2.¹⁴⁵ TŞS. 3, 145/1.¹⁴⁶ TŞS. 8, 166/1.¹⁴⁷ TŞS. 3, 146/2.¹⁴⁸ TŞS. 9, 172/2.¹⁴⁹ TŞS. 1, 310/1.

Tablo 2. 3 (devamı)

26	Debbağhane-i Atik Mahallesi ¹⁵⁰	58	Sarı Güllük Mahallesi ¹⁵¹
27	Çaşnigir Mahallesi ¹⁵²	59	Cami-i Kebir Mahallesi ¹⁵³
28	Çilehane Mahallesi ¹⁵⁴	60	Alaca Mescid Mahallesi ¹⁵⁵
29	Kaya Mahallesi ¹⁵⁶	61	Yazıcık Mahallesi ¹⁵⁷
30	Simon Keşiş Mahallesi ¹⁵⁸	62	Huruş Mahallesi ¹⁵⁹
31	Dırazkıran Mahallesi ¹⁶⁰	63	Çay-ı Zımmi Mahallesi ¹⁶¹
32	Çilehane Mahallesi ¹⁶²	64	Siyahpuş Mahallesi ¹⁶³

2.3 YAR AHMED MAHALLESİ

Mescid-i Yar Ahmed Çelebi Mahallesi olarak ilk defa 1574 yılında kurulmuş bir Müslüman mahallesidir. Mahallede bir küçük mescid bulunmaktaydı ve bu mahalle günümüzde Yar Ahmed Mahallesi olarak hala varlığını sürdürmektedir¹⁶⁴. Şimşirgil'in bahsettiği mescid daha sonraları tadilat geçirmiş olsa da günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Mescid günümüzde Yar Ahmet Mahallesi şeftali sokakta bulunmaktadır. Aşağıda mescidin bir görseli verilmiş olup ekler bölümünde mescidin içinden de görseller verilmiştir.

¹⁵⁰ TŞS. 11, 64/2.

¹⁵¹ TŞS. 2, 53/2.

¹⁵² TŞS. 5, 68/1.

¹⁵³ TŞS. 2, 70/1.

¹⁵⁴ TŞS. 8, 136/1.

¹⁵⁵ TŞS. 10, 60/2.

¹⁵⁶ TŞS. 7, 44/2.

¹⁵⁷ TŞS. 10, 64/2.

¹⁵⁸ TŞS. 8, 35/1.

¹⁵⁹ TŞS. 10, 119/1.

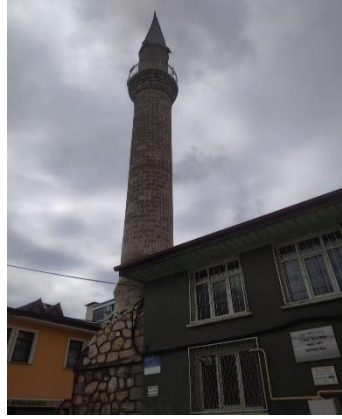
¹⁶⁰ TŞS. 1, 312/1.

¹⁶¹ TŞS. 10, 134/1.

¹⁶² TŞS. 13, 172/2.

¹⁶³ TŞS. 3, 155/1.

¹⁶⁴ Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, 66.

Şekil 2. 1 Yar Ahmed Mahallesi Camii

Ahmet Şimşirgil'in Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat adlı doktora tezinde bahsettiği mescidin görseli yukarıda verilmiştir. Mahalle imamı ile yaptığım röportajdan edindiğim bilgilere göre mescit Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından araştırılmış ancak ne zaman yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Caminin Cumhuriyet sonrası yapılmış olabileceği söylenmektedir. Ancak Şimşirgil'in vermiş olduğu bilgilerden caminin 15. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde cami olarak isimlendirilen yapı aslında bir mescit büyüklüğündedir. Caminin içinden görseller ekler bölümünde verilmiştir. Cami 1975 tarihinde halkın maddi desteği sayesinde son restorasyonunu geçirmiştir.

Tarih boyunca dini yapılar, yalnızca ibadet merkezleri olarak değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yaşamın da odak noktası olarak öne çıkmıştır. Süleyman Tapınağı, Bizans Kiliseleri ve Osmanlı Camileri, çevrelerindeki toplumsal yapıyı şekillendiren önemli mekânsal merkezlerdir. Bu yapılar, etraflarında mahalleleşme kültürünün oluşmasını sağlamış, toplumların sosyal dokusunu belirleyen önemli unsurlar olmuştur. Bu bağlamda Süleyman Tapınağı, ilk örneklerden biri olarak dini, ekonomik ve siyasi bir merkez olma özelliği¹⁶⁵ taşıırken, Bizans döneminde kiliseler aynı rolü üstlenmiş ve mahallelerin çekim merkezi olmuştur¹⁶⁶. Osmanlı döneminde ise camiler, hem ibadet hem de sosyal yaşam merkezleri olarak mahalleleşme kültürünün temellerini atmıştır. Tokat Yar Ahmed Mahallesi'nde de Şimşirgil'in bahsettiği mescit bu duruma örnektir.

¹⁶⁵ Muhammed Güngör, "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi", *İsrailiyat* 1(Aralık 2017), 55.

¹⁶⁶ Deno J. Geanakoplos, "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek", *Tarih Okulu Dergisi*, 2011/IX (Aralık 2010), 169.

Tapınak politik ve dini etkinliklerin tarih boyunca odağı olmuştur. Süleyman Tapınağı ile başlayan bu süreç hemen hemen her dinde ve toplumda bir şekilde kendini göstermiştir. Hristiyanlık Yahudiliğin küçük bir isyankâr mezhebi olarak başlamış ve kendisini Yahudilikten ayırmak için çok fazla çaba göstermiştir. Hz. İsa, bir Yahudi olarak öğretmek ve ibadet etmek için Tapınağa gitmiştir. Ancak erken dönemde Hristiyanlar tapınağı yeniden tanımlamışlardır. Bu tanımlamaya göre: sizin bedeniniz bir tapındır. Bu tanımlama ile tapınak tamamen reddedilmiş bir anlamda Yahudiler cezalandırılmıştır. Cinsel perhiz gibi insan yaradılışına uygun olmayan aşırı tutumlar Hristiyanlığın yayılmasının önünü kestiği için Tapınak bir kez daha gündeme gelmiştir. Tapınaklarda, evlilikler ilahi bir kutsama ile onaylanmış ve böylece Hristiyanlığın yayılmasını engelleyen sorun ortadan kaldırılmıştır. Bu durum hemen hemen her din ve topluluklarda aynı şekilde evliliği kutsama şeklinde cereyan etmişti ve bu nedenle mini ölçekte bütün mahalleler havra, kilise, cami ve tapınakların etrafında şekilleniyordu¹⁶⁷.

Yar Ahmed Mahallesi, sadece cami etrafında şekillenen bir mahalleleşmeyi değil, aynı zamanda çevresindeki dini yapılarla özellikle Horozoğlu Zaviyesi bu kültürün daha da derinleştiğini gösterir. Pir Ahmet Bey Türbesi olarak da bilinen Horozoğlu Zaviyesi, mahalle sakinlerinin dini hayatının bir parçası olmanın ötesinde, sosyal bağların güçlendiği, toplumsal dayanışmanın sağlandığı bir yer olmuştur. Bu türbeler, mahalle kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve dini yapıların etrafındaki mahalleleşme geleneğinin, sadece Osmanlı camileriyle sınırlı olmadığını, çok daha eski bir geçmişe dayandığını gösterir. Ayrıca, Horozoğlu Zaviyesinin Yar Ahmet Mahallesi içinde yer alması, bu bölgenin neden Tokat'taki ilk yerleşim yerlerinden biri olduğunu da göstermektedir. Dini yapıların etrafında şekillenen mahalleleşme kültürünün, Yar Ahmed Mahallesi'nde erken dönemde varlık gösterdiği, burada insanların toplumsal bağlarını güçlendirdiği ve mahalleleşmeye dair ilk izlerin görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu da, Tokat'taki yerleşim tarihine ışık tutan önemli bir kanıt olarak değerlendirilir¹⁶⁸.

Zengin bir kültürel mirasa sahip Tokat Kent Merkezi'nde yer alan Yar Ahmed

¹⁶⁷ Simon Goldhill, *Kudüs Tapınağı Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar için kutsal olan bir sitenin olağandışı tarihi*, çev. İbrahim Şener (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011), 103.

¹⁶⁸ Mustafa Korumaz, Mustafa Haki Eraslan, "Tokat Tarihi Kent Merkezi Taşhan ve Civarı Yeniden Canlandırma Çalışmalarına Yönelik Değerlendirmeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (Ağustos 2019), 414.

Mahallesi, Tokat'ın en büyük hanlarından biri olan ve Voyvoda Hanı olarak da tanınan Taş Hanı'nın¹⁶⁹ karşısında, ayrıca Tokat'ın en büyük külliyesi olan Alipaşa Cami ve Alipaşa Hamamı'nı¹⁷⁰ çevreleyecek şekilde konumlanmıştır. Yar Ahmed Mahallesi, Tokat'ın önemli yapı taşlarından biri olan Meydan, yani Hatuniye Cami'nin hemen kuzeyinde, Behzat Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Ticaret'in kalbi olarak bilinen bu merkezi bölgede, Yar Ahmed Mahallesi önemli bir yer tutmaktadır.¹⁷¹ Yar Ahmed Mahallesinin günümüzde hangi sınırları kapsadığı aşağıda harita olarak verilmiştir.

Şekil 2. 2 Yar Ahmed Mahallesi Haritası¹⁷²

07.09.2025 tarihinde erişim sağladığımız Yar Ahmed Mahallesine ait harita yukarıda verilmiştir. Haritada da görüleceği üzere mahallenin hemen kuzeyinde Ali paşa Hamamı güneyinde Hatuniye Cami doğusunda tarihi Taş Han Batısında Behzat deresi bulunmaktadır. Bulunduğu konumdan da anlaşılabacağı üzere çok işlek bir konuma sahiptir. Konumu itibari ile ticaret ve gündelik hayatın en yoğun yaşandığı yerlerden biridir ve bu özelliğini günümüzde de muhafaza etmektedir.

2.4 YAR AHMED MAHALLESİ ADI NEREDEN GELİYOR

Ahmet Şimşirgil'in Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574) adlı doktora

¹⁶⁹ Emine Saka Akın, Begüm Demiroğlu İzgi, "Tarihi Hanlarda Yeni İşlev: Deveci Han ve Taşhan, Tokat", *Vakıflar Dergisi*, 56 (Ağustos 2021), 143.

¹⁷⁰ Ali Açık, "Osmanlı Dönemi'nde Tokat Ali Paşa Camii Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 52 (Aralık 2019), 36.

¹⁷¹ Ahmed Vefa Çobanoğlu, "Meydan Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/500.

¹⁷² Yandex, "Yarahmet Mah." (Erişim 21.11.2025).

tezinde aktardığı bilgiye göre Yar Ahmed Mahallesi bir Müslüman mahallesidir. Mahalle ismini yukarıda daha önce bahsettiğimiz camiden almaktadır. Mahalle 1574 yılında Mescid-i Yar Ahmed Çelebi ismi ile kurulmuştur. Mehmed Beşirli'nin Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853) adlı kitabında aktardığı bilgilere göre mahalle 1772 yıllarında Yar Ahmed ismini taşımaktadır. Nitekim bu çalışmanın konusunu teşkil eden 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12 ve 13 numaralı Tokat Şer'iyye Sicillerinde mahallenin ismi Yar Ahmed mahallesi olarak geçmektedir. Beşirli kitabında mahallenin isminin 1797 ve 1818 yılları arasında Zilli hacı ismini aldığı bilgisini aktarmaktadır. Mahalleli, Mahalle Muhtarları ve İmamı ile yaptığım röportajda mahalle ismini Es-Seyyit Ahmet Efendi Hazretlerinden almaktadır. Mahallede bugün gökdelen gibi dikilen apartman yapılarının arasına sıkışıp kalmış olan Es-Seyyit Ahmet Efendi Hazretlerine ait bir türbe bulunmaktadır. Türbenin görseli aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. 3 Es-Seyyit Ahmet Efendi Hazretlerinin Türbesi

Şimşirgil'in Mescid-i Yar Ahmet Çelebi olarak aktardığı mescit bugün Müftü cami olarak isimlendirilmektedir. Şimşirgil'in bahsettiği mescidin mahallede mescide çok yakın mesafede türbesi olan Es-Seyyit Ahmet Efendi Hazretleri tarafından yaptırılmış olduğunu ve mahallenin isminin buradan geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıca çalışmamızın konusunu oluşturan 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12 ve 13 numaralı Tokat Şer'iyye Sicillerinde geçen erkek isimlerinin büyük çoğunluğunun Es-Seyyit ile başlaması mescide ve mahalleye ismini veren kişinin Es-Seyyid Ahmet efendi olabileceğine ait yorumu güçlendirmektedir. Mahallede Es-Seyyid Ahmet Efendi Hazretlerinin türbesinin dışında bir türbe daha bulunmaktadır ancak bu türbenin kime ait olduğuna dair hiçbir bilgi

yoktur. Tabelasız ve bir apartman önünde bulunan bu türbenin kime ait olduğu bulunabilir ise mahallenin gizli kalmış tarihi aydınlanacaktır. Bahsi geçen tabelasız türbeye ait görsel aşağıda verilmiştir.

şekil 2. 4 Tabelasız Türbe

BÖLÜM 3. TOKAT YAR AHMED MAHALLESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1, 2, 3,4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13 numaralı Tokat şer’iyye sicillerinde iktisadi ve sosyal hayata ışık tutacak olan ticaret hayatı, aile hayatı, Müslim-gayrimüslim ilişkileri, vakıflar, dönemin popüler giyim tarzı ile ilgili çok az belge bulunmaktadır. Eldeki belgeler çerçevesinde mahallenin sosyal ve iktisadi yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

3.1 SOSYAL STATÜ

Osmanlı İmparatorluğu, çok uluslu bir yapıya sahipti. Osmanlı döneminde Tokat Yar Ahmed mahallesine baktığımızda bu kozmopolit yapıyı çok net görmekteyiz. Mahalle her ne kadar Müslümanlar tarafından kurulmuş olsa da mahallede gayrimüslim tebaanın da yaşadığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz sicillere baktığımızda hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaanın sosyal statüyü belirleyen unvanlar kullandıklarını görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse Müslüman olan kişilerin isimlerinin başında El-Hac veya Es-Seyyid ibareleri vardır. El-Hac ibaresi genel olarak hac ibadetini yerine getirenler için kullanılmıştır. Seyyidler Osmanlı toplumunda ayrı bir yere sahiptirler. Seyyidlerin peygamber soyundan gelmeleri nedeniyle Osmanlı Devleti’nde kıymet verilip vergiden dahi muaf tutulmuşlardır. Efendi unvanı yine sicillerde en çok rastlanan unvanlardandır. Yüceltme ifadesi olan Efendi, Osmanlı Devleti’nde tahsilli ve din erbabı olanlara kullanılan bir terimdir. Sicillerde karşımıza çıkan bir diğer terim ise isimlerin sonlarında kullanılan Ağa ibaresidir. Ağa günümüzde de kırsal kesimlerde kullanılan ve bulunduğu bölgelerin ileri gelen kimsesi olduğunu göstermektedir. Bazı sicil kayıtlarında ise kişilerin yaptığı meslekler üzerinden isimlerinin zikredildiği söylenebilir. Örneğin Demirci Molla Mehmed Mustafa¹⁷³, Tellak Ali¹⁷⁴, Basmacı Nikola¹⁷⁵ gibi.

Gayrimüslimler için ise sicillerde zımmi ifadesi kullanılmıştır. Şemseddin Sami, zımmi kelimesini “Devlet-i İslamiyye’nin taht-ı tâbiyet ve himayesinde bulunan gayr-i

¹⁷³ TŞS. 8, 153/2.

¹⁷⁴ TŞS. 1, 240/1.

¹⁷⁵ TŞS. 2, 223/1.

müslim re'âyâ¹⁷⁶ şeklinde tanımlamıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olan yerlerde yaşayan, Müslüman olmayan kişiler için kullanılan bir terimdir. Özellikle mahalleleri sınıflandırırken Müslüman olmayan toplulukların yaşadığı yerlerde bu ifadeyi görmekteyiz. Örneğin Çay-ı zımmi mahallesi¹⁷⁷ gibi. Sicillerde ismi geçen gayrimüslimler için Yahudi, Ermeni, Rum olup olmadıkları belirtilmemiştir. Sicilde geçen isimlerden hareketle bahsedilen kişinin hangi etnik kökene sahip olduğuna dair fikir öne sürülmektedir.

3.2 AİLE HAYATI

Aile kavramının pek çok tanımı bulunur. Sosyolojik açıdan aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca ve çocuklardan oluşan toplum içindeki en küçük birimi ifade eder. Auguste Conte aileyi tanımlarken “toplum hayatının ebedi okuludur” ifadesini kullanır. Türk Medeni Kanunu ise aileyi dar anlamda karı-koca birliği; daha geniş anlamda ise anne, baba ve çocukların; en geniş kapsamda ise kan ve kayın hısımlığı ile veya bir bağitle aynı çatı altında yaşayan insanların tamamı olarak tanımlar. İslam ise insan topluluklarını millet ve ümmet yapan manevi değerlerin nesilden nesile intikalini sağlayacak olan kurum olarak tanımlar¹⁷⁸.

Osmanlı toplumunda aile İslam hukuku ve Türk örfü ekseninde şekillenmiştir. İslam hukukuna göre aile, iki bireyin şahitler huzurunda nikâh ahdi yapmalarıyla başlıyordu. Nikâh ahdi sırasında erkek eşine mehir adı verilen belirli miktarda para veya mal verirdi. Mehir uygulaması ile kadın iktisadi bir güç kazanmış olurdu böylece kadının suiistimallere karşı korunması hedeflenirdi. Mehir bizzat kadının kendisine nakit veya daha sonra ödemek kaydı ile verilirdi. İncelemiş olduğumuz sicillerdeki terekelerde vefat eden birçok erkeğin daha sonra ödemek üzere (Mehri müeccel) mehir borcu olduğu görülmüş ve kadınların mehir borçları terekeden tahsil edilmiştir. Örneğin Derviş Mehmed, Mustafa, Melkon, Haçdor, Hatice, Amine, Ağya, Fatma, Karabet, Seyyid, Fatma, Simon, Rukayye, Ağya, Seyyid Mustafa¹⁷⁹, gibi. Burada da görüldüğü üzere Yar

¹⁷⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015), “Zımmi”, 649.

¹⁷⁷ TŞS. 10, 134/1.

¹⁷⁸ Ali Açık, Şule Sema Alkoç, “Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Aile (1811-1826)”, *History Studies* 13/2 (Nisan 2021), 379.

¹⁷⁹ TŞS. 1, 247/2; TŞS. 2, 11/2; TŞS. 3, 13/2; TŞS. 3, 16/1; TŞS. 3, 34/1; TŞS. 4, 64/1; TŞS. 4, 187/2; TŞS.

Ahmed Mahallesinde 17 belgede mehir borcuna rastlanmıştır. Bunlardan 11'i Müslüman 6'sı ise gayrimüslimlere aittir. Gayrimüslimlerin evlenirken Osmanlı yasalarını tercih ederek evlenmiş olmaları bu yasaların kadınlara sağladığı imkânların çekiciliğini göstermektedir. İncelediğimiz sicillerde Hatice, Fatma Rukayye ve Fatma isimli kadınların mehir alacaklısı olduğu terekelerinden tespit edilmiştir.

Nikâh ahdi ile kurulan aile yapısı ne yazık ki her zaman uzun süreli olmayabilir. Aldatma, şiddet, ekonomik sorunlar ve daha pek çok neden aile kurumunun dağılmasına neden olabilir. Böyle bir durum vuku bulduğunda boşanmanın getirdiği nafaka gibi bazı yükümlülükler meydana gelir. Sözlükte nafaka kelimesi, harcamak ve tüketmek anlamındaki infak kökünden türetilmiş olup, ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan para ve benzeri maddi değerler anlamına gelir. Fıkıhta, kişinin başkalarını gözetme yükümlülüğü yalnızca belirli yakınlarla sınırlı olmayıp, köle, hayvan ve cansız varlıkları da kapsar. Bu nedenle, İslam hukukçuları nafaka kavramına ilişkin farklı tarifler yapmıştır. Bu bağlamda, nafakanın terim anlamı hayatiyetin ve yararlanmanın sürekliliğini sağlamak için yapılması zorunlu harcamalar şeklinde tanımlanabilir. Kur'an'da nafaka kelimesi iki yerde, El-Bakara ve Et-Tevbe surelerinde geçerken, infak kökünden türeyen diğer kelimeler yetmişten fazla yerde zikredilmektedir. Ayrıca hadislerde de nafaka ve türevleri sıkça kullanılmaktadır¹⁸⁰. Bu ihtiyaçlar, genel anlamda yiyecek, giyecek ve barınma gibi unsurlardan oluşur. Nafakanın kapsamı, yaşanan bölgenin sosyal ve ekonomik koşullarına, piyasa değerlerine, yerel geleneklere ve bireyin sosyal çevresine göre değişiklik gösterebilir. Zaman ve durumlara bağlı olarak yeniden düzenlenebilen bu kavram, her toplumda farklı şekillerde yorumlanabilir ve uygulanabilir. Nafakanın esası, bireyin hayatını sürdürebilmesi için gerekli asgari şartların sağlanmasıdır¹⁸¹.

İslam hukukunda nafaka, evlilik akdinden doğan hukuki ve ahlaki bir sorumluluk olarak kabul edilir. Evlilik sırasında kocanın karısına karşı bakım ve geçim masraflarını üstlenmesi zorunludur. Ancak boşanma gerçekleştiğinde bu sorumluluk, kadının iddet

4, 195/2; TŞS. 58/1; TŞS. 7, 137/1; TŞS. 9, 11/2; TŞS. 9, 76/1; TŞS. 9, 77/2; TŞS. 9, 124/1; TŞS. 11, 116/2.

¹⁸⁰ Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

¹⁸¹ Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku-Umumi ve Hususi Hükümler*, 450.

süresi boyunca devam eder. İddet süresi, kadının yeniden evlenmeden önce beklemesi gereken süreyi ifade eder ve bu süre zarfında koca, kadının temel ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek ve barınma) karşılamakla yükümlüdür. Nafakanın belirlenmesinde, toplumun gelenekleri, kadının sosyal statüsü ve ekonomik ihtiyaçları gibi faktörler göz önünde bulundurulur. Eğer kadın hamile ise iddet süresi doğuma kadar uzar ve koca, çocuğun doğumu sonrasında da çocuğun bakımına yönelik nafaka ödemekle yükümlü olur. Ayrıca, bazı durumlarda kadının boşanma sonrası ekonomik açıdan tamamen bağımsız olamaması, nafakanın süresini uzatabilir. Bu bağlamda, İslam hukuku nafakayı, kadının temel haklarının korunması ve boşanmanın sosyal etkilerinin hafifletilmesi için bir güvence olarak görür. Nafaka yalnızca ekonomik bir sorumluluk değil, aynı zamanda kocanın boşanma sonrası kadına karşı ahlaki bir borcu olarak değerlendirilir. İslam hukuku, bu düzenlemeyle kadının mağduriyetini önlemeyi, toplumsal düzeni ve bireyler arası adaleti sağlamayı amaçlar¹⁸².

Osmanlı Devleti'nde evlenecek kişilerin, evliliklerinde herhangi bir sakınca bulunmadığını belirten ve izinname adı verilen belgeyi kadından almaları gerekmekteydi. İlk olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde izinname usulüne resmen yer verildiği görülmektedir. Her ne kadar dini açıdan böyle bir belgenin zorunluluğu olmasa da devlet, izinsiz yapılan nikâhlarda ortaya çıkabilecek sorunlarla kadıların ilgilenmemesini istemiştir. Bu durum, evlenecek kişilerin izinname almasını bir zorunluluk haline getirmiştir. Şer'iyeye sicillerinden edinilen bilgilere göre, bu evlilik kayıtları özellikle boşanma durumunda kadınların nafaka ve diğer haklarında herhangi bir mağduriyet yaşamamaları açısından önem taşımaktadır¹⁸³.

Füru nafakası, buluğa ermemiş ve fakir çocuklar için geçerli olan bir yükümlülüktür. Bu nafaka, öncelikle çocuğun babası tarafından karşılanır. Eğer baba da fakirse, nafaka, çocuğun zengin olan annesine aktarılır. Annenin de maddi durumu yetersizse, nafaka, çocuğun zengin olan dedesi tarafından sağlanır. Eğer çocuk zenginse, nafaka kendi malından karşılanır. Erkek çocukları akıl baliğ oluncaya kadar nafaka alırken, kız çocukları ise evleninceye kadar bu nafakayı alır. Kız çocuğu evlendikten sonra nafaka

¹⁸² Erbay, "Nafaka", 283.

¹⁸³ Alpaslan Demir, Ahmet İlhan Aybek, Çağrı Onar, Bahar Kocabaş, Semanur Kahraman, *Tokat Nikâh Defterleri 1882-1887*, (İstanbul: Gece kitaplığı, 2015), 12.

yükümlülüğü sona erer, ancak akıl baliğ olsa bile hasta erkek çocukları, iyileşene kadar babaları bakımını üstlenir¹⁸⁴.

Usul nafakası, zengin çocukların fakir olan anne ve babalarına nafaka vermesini ifade eder. Hem kız hem de erkek çocuklar, eşit miktarda anne veya babalarına nafaka sağlar. Eğer oğul vefat etmişse ve sadece erkek torun kalmışsa, anne ve babaya bakmak, kız çocuğunun sorumluluğudur. Eğer oğul ve kız evlat vefat etmişse ve maddi durumu yetersizse, torunları dedelerine ve ninelerine bakım sağlamakla yükümlüdür¹⁸⁵.

Akrabalık nafakası, bir kişinin, maddi olarak zorluk çeken yakın akrabalarına bakma yükümlülüğünü ifade eder. Bu yükümlülük, özellikle akıl ve ergenlik çağına ulaşmamış oğlan çocukları, dul ve evlenmemiş kızlar, hastalık veya engellilik nedeniyle çalışamayan bireyler ve ekonomik olarak zor durumda olan kişiler için geçerlidir. Akrabalık nafakası, yardım talep eden kişinin baba ve dedesi gibi en yakın akrabaları hayatta değilse, zengin olan mahrem akrabaları tarafından karşılanmalıdır. Osmanlı Hukuku'na göre, mahrem akrabalar arasında nafaka yükümlülüğü bulunan kişiler, nesep yoluyla birbirine bağlı olan ve evlenmeleri yasak olan yedi kişidir: erkek ve kız kardeşler, kardeş çocukları, torunlar, amca, hala, dayı ve teyze. Ayrıca, nafaka yükümlülüğü, yalnızca aynı dinden olan akrabalar arasında geçerlidir. Nafaka talebi için, ilgili kişi veya kişiler mahkemeye başvurmak zorundadır¹⁸⁶.

Mülkiyet nafakası, kölelere ve sahibinin bakmakla yükümlü olduğu hayvanlarının bakım masraflarını kapsar. Kölelerin nafakası, onların temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirlenen bir yükümlülüktür. Bu ihtiyaçlar arasında yiyecek, içecek, giyim, barınma, sağlık ve temizlik masrafları yer alır. Nafaka miktarı, kölenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çevrenin sosyal durumu ve örfler dikkate alınarak belirlenir. Ayrıca, köle evlenmek istediği takdirde, sahibi tarafından evlendirilmesi gerekir. Eğer köle çalışarak kendi nafakasını karşılayacak durumda ise, kölesinin nafakasını karşılamayı reddeden sahibi, kölenin çalışmasına engel oluyorsa, mahkeme sahibine kölenin nafakasını karşılaması ve çalışmasına izin verir. Mahkeme kararına

¹⁸⁴ Fahriye Birsan Kaymak, Ayten Erol, "İslam Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası", *Kalemname*, 5/10, (Aralık 2020), 451.

¹⁸⁵ Erbay, "Nafaka", 285.

¹⁸⁶ Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku-Umumi ve Hususi Hükümler*, 451.

uyulmaması durumunda, kölenin nafakası sahibinin malından karşılanır. Hayvan nafakası, hayvanların temel bakım giderlerinin yanı sıra, sağlık tedbirleri ve veteriner masraflarını da kapsar¹⁸⁷.

Kısaca nafaka boşanma ile ortaya çıkan doğal bir hak olsa da sadece erkeğin kadına ödediği bir maddiyat değil akrabaların, tüm aile bireylerinin birbirini gerekli yerlerde desteklemesini sağlayan bir olgudur. Bu durumda şüphesiz ki aile ve akrabalık bağlarını güçlendirmektedir. Bizim incelediğimiz sicillere baktığımızda ise boşanma sonucu eşe bağlanan bir nafaka davasına rastlanılmamıştır. İncelediğimiz sicillerdeki bütün nafaka davaları evin reisinin ölmesi sonucu çocuklara onların mirasından nafaka bağlanması yönündedir¹⁸⁸.

Aile dendiğinde akla gelen bir diğer konu ise hiç şüphesiz mirastır. Osmanlı hukuk sisteminde, vefat eden bireylerin geride bıraktıkları mal, taşınmaz mülk ve eşyaların tespit edilmesi ve mirasçılar arasında paylaştırılması, kadıların temel görevleri arasında yer almaktadır. Ancak zamanla bu görev, kadıların denetimi altında çalışan ve kassam olarak adlandırılan memurlara devredilmiştir. Sivil kesime ait mirasların kadı aracılığıyla taksim edilmesi, bireylerin talebine bağlı olarak gerçekleşmekteydi. Kadı, yalnızca mirasçıların veya alacaklıların talepte bulunması durumunda bu sürece müdahil olabilmekteydi. Buna karşılık, askeri zümre mensuplarının tereke kayıtlarının tutulması zorunlu bir uygulamaydı. Bu durum, şer'iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarının büyük bir kısmının askeri zümreye mensup kişilere ait olmasına yol açmıştır¹⁸⁹.

Ölen kişinin mirasçılarına bıraktığı mal, eşya ve diğer servet unsurlarının ayrıntılı bir dökümünü içeren tereke defterleri, Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını anlamada önemli bir kaynak niteliği taşır. Bu defterlerde, terekenin toplam değerinden çeşitli masraf ve harcamalar düşüldükten sonra geriye kalan metrukâtın, İslam miras hukukuna göre nasıl taksim edildiği detaylı şekilde yer alır. Tereke defterleri, yalnızca bireysel servet yapısını değil, aynı zamanda dönemin tüketim alışkanlıklarını, toplumsal hiyerarşisini ve ekonomik ilişkilerini de aydınlatan önemli ipuçları sunar. Bu nedenle,

¹⁸⁷ Erbay, "Nafaka", 285.

¹⁸⁸ TŞS. 1, 13/2, TŞS. 2, 262/2, TŞS. 3, 153/1, TŞS. 5, 165/1, TŞS. 8, 175/1.

¹⁸⁹ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/405.

tarikh araştırmacıları için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde Osmanlı yaşamına dair geniş bir perspektif saęlar¹⁹⁰.

Bir kişinin vefatının ardından, mal varlığının tespiti süreci derhal başlatılır. Öncelikli olarak, teğhiz ve tekfin masrafları bu mal varlığından karşılanır. Merhumun boręlarının bulunması durumunda, öncelikle bu boręlar ödenir. Eğer mal varlığı boręların tamamını karşılamaya yetmezse, alacaklılar, terekeye hisseleri oranında hak sahibi olurlar. Bu süreçte, vakıfların alacaklarına öncelik tanındığı dikkat çeker. Boręların ödenmesinin ardından, merhumun vasiyetleri yerine getirilir ve kalan mallar mirasçılar arasında paylaştırılır. şayet vefat eden kişinin mirasçısı bulunmuyorsa, tereke beytülmale intikal eder. Özellikle askeri zümre mensuplarının muhallefatıyla ilgili işlemlerin kazaskerler tarafından yürütölmesinin temel sebebi, devletin haklarının korunarak mal varlığının hazineye aktarılmasını saęlamaktadır¹⁹¹.

Miras, sözlük anlamı itibarıyla, bir kişi veya topluluğa ait olan bir şeyin, başka bir kişi veya topluluğa intikal etmesi, tevarüs edilen şey ya da devralınan baki durum olarak tanımlanır. Arapça irs ve virase kökünden türeyen miras kelimesi, genellikle irs ile eş anlamlı bir biçimde kullanılır. Fıkıh terimi olarak ise miras, ölen bir kimsenin mal varlığının, belirli kurallar çerçevesinde, varislerine intikalini ifade eder. Bu kurallar bütünü, İşlam hukukunun miras hukuku başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınır. Kur'an-ı Kerim'de, kalıcı mülk ve hâkimiyetin Allah'a ait olduğunu bildiren ayetlere yer verilmiştir. Ali İmran ve EL-Hadid surelerinde bu bağlamda miras kavramına işaret edilmektedir. Miras kelimesi, gerek sözlük anlamıyla gerek hukuki ilişkiler çerçevesinde, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sıkça geçmekte, bu metinlerde mirasçılık kavramı derinlemesine ele alınmaktadır. Miras hukukunun temel amacı, toplumsal düzeni sağlamak ve hak sahiplerinin menfaatlerini korumaktır. İşlam hukukunda miras paylaşımı, kan bağı, evlilik gibi bağlara dayanır. Bu bağlamda, miras sadece maddi bir aktarım değil, aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk ve hakların korunması sistemidir¹⁹².

¹⁹⁰ Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011), 33.

¹⁹¹ Özcan, "Muhallefat", 405.

¹⁹² Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020),

Kısmet kelimesi sözlük anlamı olarak bölmek anlamına gelirken, fıkıhta şayi hisseli ifadeleriyle karşılaştırılır. Şayi hisseli, hisseli mallarda ortakların paylarının belirli bir şekilde tespit edilmesi anlamına gelir. Bu, ortakların hisselerinin net ve sabit bir şekilde belirlenmesidir. Muayyen kelimesi de, bu bağlamda bir şeyin kesin bir biçimde belirlenmesi ya da netleşmesi anlamına gelir. Dolayısıyla muayyen hale getirilmesi, ortakların paylarının kesin ve belirli bir şekilde tanımlanması demektir. Kısmet, aynı zamanda terekenin, yani ölen kişinin mal varlığının, mirasçılar arasında İslam mirasına uygun şekilde paylaşılması işlemine işaret eder. Osmanlı toplumunda, bir kimsenin vefatının ardından miras paylaşımı, İslam hukukuna uygun bir biçimde, ilmi feraiz bilen bir kişi tarafından yapılır. Mirasın kısmet mahkemesine getirilmesi zorunlu değildir; ancak, miras paylaşımında anlaşmazlık yaşanması durumunda aile, tereke taksimini mahkemeye taşıyabilir. Bununla birlikte, varislerin rızası olmadan kadı veya kassamın cebren miras taksimi yapması yasaktır. Eğer mirasçılar arasında küçük çocuklar bulunuyorsa veya bir kimse mirasçısı olmadan vefat ederse, devlet müdahalesi gerekebilir. Bu durumda, miras taksimi kadılığa veya kısmet mahkemelerine intikal eder. Bu süreçte, tereke muamelesi yapılır ve sicile kaydedilir¹⁹³.

İncelediğimiz Şer'iyye Sicillerinde babanın ölmesi üzerine küçük çocukları koruma altına almak için vasi tayini yapıldığını görmekteyiz. Yar Ahmed Mahallesi üzerine yaptığımız çalışmada gördüğümüz kadarıyla hem Müslüman hem de gayrimüslimler mahkemeye başvurup vasi tayini¹⁹⁴ yaptırmışlardır. İncelediğimiz sicillerde toplam 12 adet vasi tayini kayıt altına alınmıştır. Bunlardan 9 tanesi kadın 3 tanesi ise erkek olarak atanmıştır. İncelediğimiz sicillerde kadınların vasi olarak atanma oranlarının oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Osmanlı hukukunun kadınların toplumsal rollerine verdiği önemi ve kadınların vasiliği üstlenmede etkin bir şekilde görev aldıklarını göstermektedir. Ancak, vasiliği üstlenen kadınların evlenmesi durumunda, mahkeme, vesayet altındaki çocukların menfaatlerini korumak amacıyla bir denetim mekanizması geliştirmiştir. Kadının evlendiği tespit edildiğinde, vesayet

30/143.

¹⁹³ Ş. Şule İyigönül Atasagun, *17. Yüzyıl İkinci Yarısında Terekelere Göre İstanbul Kadınlarının Serveti (1656-1676 yılları)*, (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023), 16.

¹⁹⁴ TŞS. 1, 12/1, TŞS. 1, 64/1, TŞS. 1, 114/1, TŞS. 2, 223/1, TŞS. 2, 262/2, TŞS. 2, 283/1, TŞS. 3, 153/1, TŞS. 5, 206/1, TŞS. 8, 160/1, TŞS. 8, 175/1, TŞS. 9, 165/1, TŞS. 11, 152/1.

altındaki çocuğun mal varlığını korumak için bir denetçi, kadının vesayet görevini yasalara uygun bir şekilde yerine getirip getirmediğini, malların yönetiminde herhangi bir suiistimal olup olmadığını kontrol etmekle görevlendirmiştir. Bu uygulama, Osmanlı hukukunun özellikle çocukların haklarını gözetme konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. İncelediğimiz 2 numaralı sicilde bu durumun bir örneğinin kaydedildiğini görmekteyiz. Yar Ahmed Mahallesinde ikamet eden Seyyid Feyzullah Efendinin vefat etmesi üzerine Ahmet ve Saki isimli küçük çocukları kimsesiz kalmıştır. Çocukların anneleri Fatma Hanım başkası ile evlidir. Çocuklara vasi olarak anneleri vasi olarak atanmıştır. Mahkeme Fatma hanımı denetlemesi için Seyyid Mehmet Efendiyi görevlendirmiştir¹⁹⁵. Bahsettiğimiz sicil Osmanlı hukukunun çocuk ve kimsesizlerin haklarını korumak için ne tarz önlemler aldığını göstermesi bakımından çok kıymetlidir. Fatma hanımın Ahmet ve Saki'ye kalan malı yeni evlendiği kişiden olan çocuklarına harcaması veya çocukları suiistimal etmesi gibi konuların en başta önüne geçilmesi için alınmış çok kıymetli bir tedbir örneğidir.

Tablo 3. 1 Vasi Tayininin Cinsiyet, Çocuk Sayısı ve Etnik Unsura Göre Sınıflandırılması

	Defter numarası	Sayfa	Belge No	Çocuk Sayısı	Etnik Unsur	Cinsiyet
1	3	12	1	4	Ermeni	Kadın
2	3	64	1	1	Türk	Kadın
3	3	114	1	1	Ermeni	Kadın
4	1	223	2	2	Ermeni	Kadın
5	7	262	2	2	Türk	Kadın
6	3	283	2	1	Türk	Erkek
7	1	153	3	1	Ermeni	Kadın
8	3	206	5	4	Ermeni	Kadın
9	3	160	8	1	Türk	Kadın
10	5	175	8	1	Türk	Kadın

¹⁹⁵ TŞS. 2, 262/2.

Tablo 3.1 (devamı)

11	3	165	9	1	Türk	Erkek
12	1	152	11	1	Türk	Erkek

Tablo 3. 1’de belirtilen kişilerin etnik kökenleri şer’iyye sicillerinde belirtilmemiştir. Bu kişilerin etnik kökenleri, isimleri üzerinden yorumlama yapılarak tespit edilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere vasi atanan kişilerden sadece üç tanesi erkek dokuz tanesi ise kadından oluşmaktadır. Bu da kadının Osmanlı toplumundaki yerini göstermesi açısından kıymetlidir. Bu vasi tayin belgelerinin içerisinde bazı kimselere ihtiyaçtan dolayı nafaka verildiği görülmektedir.

İncelediğimiz sicillerde Yar Ahmed Mahallesi’ne ait bir adet kayyım ataması bulunmaktadır. Sözlükte bir işi yerine getiren, üstlenen kimse anlamına gelen kayyım kelimesi, terim olarak daha geniş bir anlam taşımaktadır. Hukuki bağlamda, kayyım; hâkim tarafından kısıtlılık, gaiplik ve benzeri durumlarla karşılaşan kişilerin adına hukuki tasarruflarda bulunmak üzere tayin edilen şahsı ifade eder. Bunun yanı sıra, kayyım kelimesi vakıf mütevellisi ve camilerin temizlik işlerini yürüten görevli olarak da kullanılmaktadır. Kelime, ayrıca Allah’ın isimlerinden biri olan Kayyum ile karıştırılmamalıdır. İslam hukukunda, bir kişinin ehliyetsizlik veya eksik ehliyet sebebiyle kısıtlanması durumunda, onun hukuki tasarrufları veli, vasi veya kayyım aracılığıyla denetlenir. Bu bağlamda, vekil olarak atanan ancak kaybolan veya hayatta olup olmadığı belirsiz bir kişinin hukuki işlerini yürütmek, ya da vasi bırakmadan ölen bir kişinin vasiyetlerini yerine getirmek için hâkim tarafından kayyım tayin edilir¹⁹⁶.

İncelediğimiz 5 numaralı sicilde aktarıldığına göre Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinden Ömer ve Mehmed yirmi yıl önce kaybolmuştur. Bu kişilerin çocukları mahkemeye başvurup babaları için kayyım olarak atanma başvurusu yapmışlardır. Mahkeme çocukları kayyım olarak atamış ve böylece çocuklar babalarının miraslarını ve diğer hukuki haklarını kullanma yetkisine sahip olmuşlardır¹⁹⁷.

¹⁹⁶ İsmail Özmel, “Kayyım”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/107.

¹⁹⁷ TŞS. 5, 208/1.

3.3 MÜSLÜMAN VE GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde farklı etnik kökene sahip insanlar bir arada yaşamaktaydı. Osmanlı, toplumu etnik kökenine göre değil hangi dine sahip olduğuna bakarak sınıflardı. Yani Osmanlı Devletinde İnsanlar, Müslüman ve gayrimüslim olarak sınıflanırdı. Osmanlı Devlet'inde tüm gayrimüslimler devlet güvencesi altında dinlerini, dillerini ve kültürlerini özgürce muhafaza ederek yaşamışlardır. Osmanlı Devlet'inde hiçbir kişi etnik kökenini, dilini, dinini, kültürünü terk etmek zorunda bırakılmamıştır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı bu politika içerisinde Müslüman ve gayrimüslim dini, dili, ırkı ne olursa olsun yüzyıllar boyunca huzur ve güven içerisinde yaşamışlardır. İncelediğimiz sicillerde 34 gayrimüslim 41 Müslüman davası bulunmaktadır. Vasi olarak hem Müslüman hem de gayrimüslim davalarında kadıların atanması dikkat çekicidir. Mahallede tellak, demirci, bakkal, basmacı, terzi gibi çeşitli esnaf kollarından insanlar bulunmaktadır.

3.4 VAKIFLAR

Sözlükte durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelen vakıf kelimesi, terim olarak bir malın maliki tarafından dini, sosyal ve hayır amaçlı bir gaye için ebediyen tahsis edilmesi şeklinde özetlenebilecek, hukuki bir işlemle kurulan ve İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini oluşturan hayır müesseselerini ifade etmektedir. Fıkıh mezhepleri ve fakihler arasında vakfın hukuki niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılık kazanma şartları bulunduğundan, vakıf tanımları da mezhepler ve fakihler arasında farklılık göstermektedir¹⁹⁸. Vakıf bir sivil toplum kuruluşu olup, yardımlaşma, birlik olma ve dayanışma imkânı sağlamaktadır.

Hiz. Muhammed'e atfedilen bir hadis-i şerifte, “Bir insan öldüğünde amel defteri kapanır; ancak sadaka-i cariyeye, ilmi bir eser ya da kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bu hadis, İslam âlimleri tarafından sadaka-i cariye, sürekli fayda sağlayan hayır işleri, özellikle vakıf uygulamaları ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, vakıf kurmanın ve insanlara faydalı

¹⁹⁸ Hacı Mehmed Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/475.

işler bırakmanın, bireyin ölümünden sonra da sevap kazandırmaya devam edeceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, sadaka-i cariye kavramı, yalnızca maddi yardım değil, uzun süreli etkileri olan hayır işleri anlamında geniş bir kapsama sahiptir¹⁹⁹.

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan vakıf kavramı ve kurumu ele alınmamış olsa da, Allah yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere infak ve sadaka vermeyi, birbirine yardım etmeyi, hayır işlerine yönelmeyi öğütleyen birçok ayet, Müslüman toplumlarında vakıf anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda, özellikle Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız ayeti ile mescitlerin yalnızca belirli niteliklere sahip kişiler tarafından imar edilebileceğini vurgulayan ayet, bazı âlimler tarafından vakıfla daha yakın bir ilişki içinde değerlendirilmiştir²⁰⁰. Vakıf malvarlığında azalma yaratacağı için vakıf kurma hakkı yalnızca akıl sağlığı yerinde ve ergin yaşta olan kişilerle sınırlıdır. Mümeyyiz olsa dahi çocuklar, akıl hastalıkları, malını israf eden ve kötü yöneten kişiler vakıf kurma yetkisine sahip değildir. Ancak malını israf eden kişiler, ölüm sonrası geçerli olmak üzere vasiyetname yoluyla vakıf kurabilirler. İflas etmiş olan kişiler ise iflas kararından sonra kazandıkları malvarlıklarından vakıf kurabilirler. Vakıf kuran kişinin cinsiyeti hukuken önemli bir faktör değildir. Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerine göre, vakıf kuranların yaklaşık %36'sı kadınlardır. Ayrıca, zimmiler kendi dini inançlarına ve kültürel pratiklerine göre vakıf kurma hakkına sahiptir²⁰¹. Yar Ahmed Mahallesine ait sicilleri incelediğimizde iki kadın²⁰², iki erkek²⁰³ vakıf sahibi olduğunu görmekteyiz.

Usulüne uygun bir şekilde kurulan vakıfların, belirlenen amacı gerçekleştirebilmesi için vakfiyede yer alan şartlara tam anlamıyla uyulması, vakfın yararlarının titizlikle korunması, bakım ve onarımın yapılması, etkin bir şekilde işletilmesi ve elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması gerekmektedir. Vakfa ilişkin bu hizmetler ve diğer hükümler, esasen vakıf görevlileri tarafından yerine getirilmektedir. Bununla birlikte, devlet başkanı ve hâkimlerin, vakfiyede şart koşulmasına gerek

¹⁹⁹ Gürsel Durmuş, 15-18. *Yüzyıllarda Emir Sultan Emir Sultan Külliyesi ve Vakıfları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003), 72.

²⁰⁰ Günay, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/475.

²⁰¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 411.

²⁰² TŞS. 3, 118/1, TŞS. 13, 167/1.

²⁰³ TŞS. 7, 166/1, TŞS. 1, 61/1.

olmaksızın vakıflar üzerinde kamu otoritesine uygun bir şekilde gözetim ve denetim yetkilerini kullanma hakları bulunmaktadır. Fıkıhta, şeri hükümler ve vakfiyedeki şartlar çerçevesinde vakfin işlerini idare etme yetkisi velayet olarak adlandırılmaktadır. Bu yetkiyi, Osmanlı uygulamasında daha çok tevliyet terimiyle ifade edilmiştir. Vakfin işlerini, vakfiye şartlarına uygun bir şekilde yönetmek ve gözetmek üzere görevlendirilen kişiye ise mütevellî veya nazır denilmektedir. Özellikle Osmanlı uygulamasında, nazır terimi, mütevellinin vakıfla ilgili tasarruflarını denetleme, gerektiğinde vakfa ilişkin meselelerde danışmanlık yapma görevini üstlenen kişi veya organları tanımlamak için kullanılmıştır²⁰⁴.

3.5 GİYİM VE EŞYA TÜRLERİ

Tereke kayıtları kıyafet, ziynet, kullanılan eşyalar açısından geniş kaynak oluşturur. İncelediğimiz 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13 numaralı şer'iyye sicillerinde 84 belgeden 37'sinin tereke kaydı olduğu görülmektedir. Bu da elimizdeki belgelerin büyük bir kısmını terekelerin oluşturduğunu göstermektedir. Tereke, ölen kişilerin arkada bıraktıkları mirasa verilen isimdir²⁰⁵. Tezimizin bundan sonraki kısmında tereke kayıtlarından edindiğimiz veriler ile Yar Ahmet Mahallesi sakinlerinin günlük hayatlarına, dönemin popüler giyimlerini, mahalle sakinlerinin maddi imkânları gibi bilgilerin izini süreceğiz.

3.6 TEREKE KAYITLARINA GÖRE KADIN ZİYNET EŞYALARI

Aşağıdaki tabloda 11 belgedeki tereke kayıtları incelenmiş ve tereke kayıtlarından elde edilen ziynet eşyalarının isimleri verilmiştir. Tablo 7'de de görüleceği üzere Yar Ahmed Mahallesi kadınları ziynet eşyaları içinde en çok altın tercih etmektedirler. Altının bu kadar çok tercih edilmesinin nedeni şık olmasının yanı sıra bir yatırım aracı olarak altına verilen değerden kaynaklanmaktadır. Altından sonra mahalle kadınlarının en çok tercih ettikleri ziynet eşyalarının inci olduğu görülmektedir. Bunların dışında zümrüt, elmas gibi değerli taşlarda mahalle kadınlarının kullandığı ziynet eşyalarıdır. Maddi

²⁰⁴ Günay, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansikloedisi*, 42/475.

²⁰⁵ Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/143.

durumu çok yüksek olmayan mahalle kadınlarının sim kuşak, sağır kuşak gibi ziynet eşyalarını tercih ettiklerini görmekteyiz. Hacı Abdülbaki kızı Rabia Hatun'un²⁰⁶ tereke kaydında Elmas taşlı altın zihgîr çıkmıştır. Bu nadir bir örnektir. Buradan hareketle Rabia Hatun'un okçuluk bildiğini veya en azından ilgisi olduğunu düşünebiliriz. Ancak zihgîr, mutlaka okçuluk için kullanılan bir eşya olmayabilir. Yüzük olarak da kullanılmış olabilir. Okçulukla ilgili olsa dahi, kadının kocasından intikal etmiş bir eşya da olabilir. Ovannes Oğlu Ağya'nın²⁰⁷ tereke kaydında bir adet altın hatem bir adet de sim hatem kaydı tutulmuştur. Hatem bir çeşit mühüredir. Osmanlı devletinde imza yerine mühür kullanılırdı ve hatem parmağa yüzük olarak takılan bir çeşit mühüredir. Erkeklerin kullandığı ziynet eşyalarını bizlere göstermesi bakımından kıymetlidir.

Tablo 3. 2 Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Ziynet Eşyaları

1	Altın yüzük	17	Küpe çift
2	İncili kol bağı	18	Sağır altın kuşak
3	Üç altuni zümrüd küpe	19	Altın burma kol bağı
4	Altın burma kol bağı	20	Kök yakut altın yüzük
5	Elmas taşlı altın zehkir (okçu yüzüğü)	21	Sim kelbedan
6	Zümrüd taşlı altın yüzük	22	Altın pandolu saat
7	Yakut yüzük	23	Altın kuşak ve kolon
8	Altın yeni yüzük	24	Altın hatem
9	İstanbul altını	25	Armudiye altını
10	İncili saç bağı	26	Sim hamail (Muska)
11	Sağır mücevher altın kuşak	27	Toka peşkiri
12	Altın kolbağı	28	Altın bilezik
13	Altın kemer	29	Altın yelpaze küpe
14	Sim kuşak	30	Halep kuşağı
15	Altın yüzük	31	İncili altın küpe

²⁰⁶ TŞS. 1, 315/1.

²⁰⁷ TŞS. 3, 25/1.

Tablo 3.2 (devamı)

16	Sağır kuşak	32	İncili altın künye
----	-------------	----	--------------------

Tablo 3. 2’de de görüldüğü üzere Ahmed kızı Amine’nin²⁰⁸ terekesinde ziynet eşyası olarak altın takıların yanında 1 adet de armudiye altını çıkmıştır. Armudiye altını Osmanlı dönemine özgü bir takı çeşididir. Bu takı damla şeklinde bir külçe üzerinde âyet-el-kürsî yazılıdır ve etrafı altın habbelerle süslü hem çok zarif bir ziynet eşyasıdır hem bir muska görevi görür hem de bir yatırım aracıdır. Yine Ahmed kızı Amine’nin terekesinde sim hamil yani kötü ruhlardan koruyacağı ve bereket, kısmet getireceği düşünülen bir muska çıkmıştır. Bu günümüzdeki cevşen gibi düşünülebilir.

3.7 TEREKE KAYITLARINA GÖRE KADIN KIYAFETLERİ

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinden vefat eden kadınların terekelerinden şâlî cübbe’nin mevcudiyeti dikkat çekicidir. Çünkü şalı cübbe daha çok erkek giyimidir. Ulema (âlimler), kadılar, müderrisler, şeyhler, mevki sahibi kişiler ve zengin tüccarlar şal kumaşından yapılmış cübbeler tercih ederlerdi. Bu cübbeler genel olarak itibar göstergesiydi. Kadınlar azda olsa cübbeyi dış giyim olarak tercih ediyordu. Kadınların giydikleri cübbeler, işlemeli, renkli ve iç astar süslemeli olurdu. Mahalledeki kadınların terekelerinden anladığımız kadarıyla şeritli cübbe, şeritli hare cübbe, sagir çiçekli cübbe mahalle kadınlarının dış giyim olarak tercih ettiği cübbe çeşitleridir. Mahalledeki kadınların terekesinde özellikle varlıklı kadınların terekesinde şalı cübbenin çıkması ilgi çekicidir.

Kadın terekelerinde en çok çıkan kıyafet entari olmuştur. Tercih edilen entariler en çok renkli ve çiçeklidir. Sade renkli entari çok az tercih edildiğini terekeden görmekteyiz. Aşağıdaki fotoğrafta Osmanlı kadınlarının ev hayatında tercih ettiği kıyafetlerden birisi olan U yakalı uzun kollu ve yenli elbise örneği görülmektedir.

²⁰⁸ TŞS. 4, 64/1.

Şekil 3. 1 Osmanlı Kadın Giyimi Örneği²⁰⁹

Şekil 3. 1’de görüleceği üzere elbisenin içinde ipek gömlek onun üzerinde ise yeşil renkli üstlük görülmektedir.

Kadın giyimlerinden birisi de çittir. Çit: Tokat’ta günümüzde de kullanılan bir baş aksesuarıdır. Mustafa kızı Saki’nin²¹⁰ terekesinde bir adet bez çit bulunmaktadır. Tıpkı çit gibi baş aksesuarı olan yani kadınların başlarını örtmek için kullandıkları baş yemenisi, baş yemeni değirmi çeşitlerini kullandıklarını tereke kayıtlarından görmekteyiz. Terekeden çıkan giyim türlerinden birisi de şalvardır. Kadınların rahat hareket etmesini sağlayan bu kıyafeti muhtemelen kadınlar günlük işlerini yaparken tercih ediyordu. Kürk kadın veya erkek fark etmeksizin soğuktan korunmak için en çok tercih edilen kıyafettir. Yar Ahmed Mahallesinde yaşayan kadınların tereke kayıtlarından gördüğümüz kadarıyla Kırmızı çiçekli kablı sansar kürk, müsta’mel çiçekli kablı taklid kürk, köhne sansar paça kürk, al hatayı kalbli samur kürk, göz hatayı kalbli kakum kürk, yüzsüz sansar paça kürk, kakum kürk kadınların soğuktan korunmak için giydiği kıyafet çeşitleridir. Yar Ahmed Mahallesi kadınlarının terekesinde çıkan kıyafet türlerinden birisi de libadadır. Libada, astarsız veya ince astarlı, diz altına kadar uzanan bir üst giysidir. Kadınların ev içinde veya feracenin altına giydikleri bir tür giyimdir. Miras çeşitlerinden birisi de sedefli nâlin²¹¹ Hacı Abdalbaki Kızı Rabia Hatun’un miras

²⁰⁹ İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), “Büyük İstanbul Tarihi” (Erişim 21.11.2025).

²¹⁰ TŞS. 2, 32/1.

²¹¹ TŞS. 1, 315/1.

kalan giyimleri içerisinde. Nâlin Osmanlı kadınları tarafından sokakta mevsimlik olarak kullanılmıştır. Kışın ve yağmurlu havalarda kaymamak, giyilen ilk ayakkabıyı kirletmemek amacıyla kullanılmıştır²¹².

Şekil 3. 2 Kadın Ayak Giyimi Nâlin Örneği²¹³

Hacı Abdülbaki kızı Rabia Hatun'un²¹⁴ terekesinde işleme börk ve müstamel börk miras kalan giyimler arasındadır. Orta Asya ve Anadolu'da Türk kadınları değişik formlarda bazı zamanlar ihtişamlı, bazı zamanlar sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde farklılık gösteren başlıklar kullanmışlardır. Başlıklar Türkler için sadece hayatta iken değil ölümden dahi bir simge olmuştur. Ahiret hayatına geçişin durak noktası olan mezarlıklarda Türkler başlıkları sembol olarak kullanmışlardır. Mezar taşlarının baş kısmında hotoz, takke, fes, türban gibi baş aksesuarları kullanılmıştır. Hatta ölen kişi genç bir gelin ise mezar taşı duvak şeklinde yapılmıştır²¹⁵.

Yemeninin bir baş aksesuarı olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Ancak şeritli yemeni köhne yemeni gibi ifade edilen ayak giyim ürünleri de vardır ve bu baş yemenisi ile karıştırılmamalıdır. Yar Ahmed Mahallesi kadınlarının miras bıraktığı giyimlerden birisi de pabuçtur. Pabuç Farsçadır ve ayakkabı kelimesinin karşılığıdır. Osmanlı halkı

²¹² Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 121.

²¹³ Alif Art, "Osmanlı Çift Nâlin" (Erişim 21.11.2025).

²¹⁴ TŞS. 1, 315/1.

²¹⁵ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 93.

daha ziyade farsça kökenli bu kelimeyi kullanmıştır²¹⁶.

Tablo 3. 3 Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Kadın Giyim Eşyaları

1	Şalvar	29	Köhne sansar paça kürk
2	Şeritli yemeni	30	Çiçekli entari
3	Baş yemeni değirmi	31	Al Hatayi kalbli samur kürk
4	Kırmızı Çiçekli kablı sansar kürk	32	Göz Hatayi kalbli kakum kürk
5	Müstağmel çiçekli kablı taklid kürk	33	Yüzsüz sansar paça kürk
6	Sim kalbli nâlin çift	34	Beyaz entari
7	Gömlek	35	Yemeni değirmi
8	Don	36	Şalı cübbe
9	İşleme börk	37	Köhne cübbe şeritli
10	Müstağmel börk	38	Kırmızı entari
11	Bez terlik	39	Bez çit
12	Hatayi kaftan	40	Kırmızı bez entari
13	Beyaz çiçekli entari	41	Müstağmel alaca entari
14	İşleme hamam gömlek	42	Köhne entari
15	Göz çiçekli entari	43	Şeritli hare cübbe
16	Hatayi şalvar	44	Köhne şalı cübbe
17	Sedefli nâlin	45	Çorap çift
18	Köhne gömlek	46	Çizme ma terlik
19	Üslük	47	Şam alaca entari
20	Baş yemenisi	48	Def'a entari
21	Köhne alaca entari	49	İpekli gömlek
22	Sağır çiçekli cübbe	50	Keten gömlek
23	Uçkur	51	Mest Papuç
24	Libada	52	Çuka cübbe
25	İşleme çit	53	Terlik

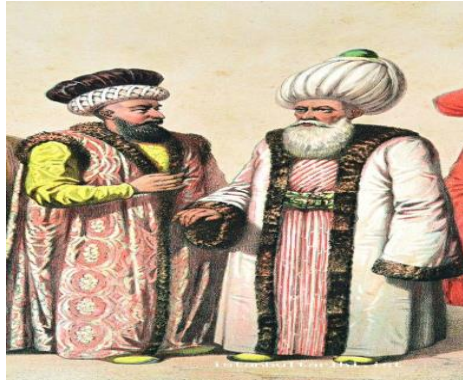
²¹⁶ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 122.

Tablo 3. 3 (devamı)

26	Hatayi şalvar	54	Kürk
27	Üsküfe hırka	55	Sagir entari
28	Kakum kürk	56	Alaca Şalvar
57	Sagir libada		

3.8 TEREKE KAYITLARINA GÖRE ERKEK KIYAFETLERİ

Başlık Osmanlı'da dini ve sosyal statü simgesi olmuştur. Sarık, Osmanlıda rütbe ve makam belirten bir aksesuar olmuştur. Osmanlı sosyal hayatının bir parçası olan esnaflar ise başlıklarını süslemek için kullandıkları yemeni ile kendilerini toplumda ayırt ediyorlardı. Başlık Osmanlı'da bir temsil misyonu üstleniyordu. Öyle ki padişahlar Müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfusun birbirinden ayrılması için yayınladığı fermanla gayrimüslimlerin yeşilbaşlık takmalarını yasaklamıştır. Yahudilerin toplum içinde kullandıkları renk siyahtır. Gayrimüslimlerin kullandığı kumaşlar Müslümanlarınkinden daha kaliteli olamazdı. Toplum içindeki farklı grupların birbirinden ayrılması için devletin özel bir siyaset izlediği ve bunun kitap ehli tüm gruplarda karşılık bulduğu açıktır²¹⁷.

Şekil 3. 3 Osmanlı Baş Aksesuarı Kavuk Örneği²¹⁸

Şekil 3. 3'de sağda kavuk takan kişi görülmektedir. Aşağıdaki tablodaki listede de görüleceği üzere Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerinde miras olarak çıkan

²¹⁷ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 268.

²¹⁸ İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), "Büyük İstanbul Tarihi" (Erişim 21.11.2025).

giyimlerden birisi de kavuktur. Kavuk, içi boş şey anlamına gelmektedir. Selçuklular döneminden itibaren Türkler kavuk kullanmışlardır. Osmanlı ilk dönemlerinden itibaren kavuğu bir güç göstergesi olarak kullanmışlardır. Her padişah kendi kavuk ve sarık modasını getirmiştir. Farklı sınıflara ait memurlar kendilerine has kavuklar kullanmışlardır. Tarikat mensupları da kendilerine has kavuklar kullanmışlardır. Kavuk toplumda bir sınıfa mensup olmayı temsil ettiği için kimse kendine ait olmayan kavuğu kullanmamıştır²¹⁹. Mahalle sakinlerinin miras kayıtlarında bulunan kavuk çeşitlerinden birisi de bez kavuktur. Bez kavuklar tevazu göstergesi ve dünyevi süsten uzak durmanın sembolüdür. Bu nedenle dervişler bez kavuk takmayı tercih ederlerdi. Henüz ilmiye sınıfında yüksek dereceye erişememiş medrese öğrencileri bez kavuk takardı. Aynı zamanda esnaf, küçük zanaatkâr grupları da bez kavuk takardı. Mahalle sakinlerinden Karabet'in²²⁰ terekasinden çıkan bez kavuk bize Karabet'in bir tüccar olduğu yönünde ipuçları verir.

Şekil 3. 4 Osmanlı Baş Aksesuarının Mezar Taşlarında Uygulanması²²¹

Şekil 3. 4'de görüldüğü üzere Osmanlı'da hem kadın hem de erkek giyimlerinde özellikle baş aksesuarlarının farklı bir önemi vardır. Başa takılan aksesuar kişinin hem dünyada hem de vefat ettiğinde mezar taşında o kişinin hangi milletten olduğunu, hangi mesleği yaptığını, herhangi bir tarıkata mensup olup olmadığını göstermektedir.

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerinden çok sık çıkan baş

²¹⁹ Alkoç, *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 273.

²²⁰ TŞS. 1, 360/1.

²²¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV), "Kavuk" (Erişim 21.11.2025).

aksesuarlarından birisi de sarıktır. Sarık, ince uzun tlbent veya aldan yapılırdı ve başı aşırı soğuk veya sıcaktan korumak için kullanılırdı. Sarık mitolojide Zülkarneyn veya Hz. Harun’a emredilen mukaddes bir giyim olduğu belirtilmektedir. Osmanlıda ise sarık bir toplumsal statü göstergesidir. Bu yüzden Osmanlı’da beyaz sarığı sadece Müslümanların kullanmasına müsaade edilmiştir. Yeşil sarık ise sadece Hz. Muhammed’in soyundan gelenlerin kullanımına bırakılmıştır. Toplumun ileri gelenleri sıradan halktan daha büyük sarık kullanmaktaydı bu bir toplumsal statü göstergesiydi²²².

Yar Ahmed Mahallesinde sık rastlanan baş aksesuarlarından birisi de kalpaktır. Kalpak, sade giyimi tercih edenlerin kullandığı aksesuardır. Kalpak daha ziyade gayrimüslim tebaanın tercih ettiği bir baş aksesuarıdır²²³. Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerinden çıkan bütün kalpak türleri gayrimüslim terekelerinden çıkmıştır. Karabet²²⁴ isimli gayrimüslimin terekesine kaydedilen bir kalpak direkt kefere kalpağı şeklinde kaydedilmiştir. Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerinden çıkan baş aksesuarlarından birisi de festir. Fes, kırmızı uhadan yapılan, tepeye doğru daralan silindir yapıda tepeden sarkan bir pşkl bulunmaktadır. 16. yüzyılda Osmanlı sınırları içerisine katılan Cezayir denizcileri fes kullanmaktadır. Daha sonra Sultan II. Mahmud fesi yeniçeri ocağının resmi başlığı yapmıřtır²²⁵.

şekil 3. 5 Osmanlı Erkek Giyimi Fes rneėi²²⁶

²²² Alkoç. *şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 281.

²²³ Alkoç. *şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 273.

²²⁴ TşS. 1, 360/1.

²²⁵ Hülya Tezcan, “Fes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1995), 12/416.

²²⁶ Levant Antika, “Osmanlı Dönemi, Fesli ocuk, N. Andriomenos, Constantinople Beyazıd” (Erişim 21.11.2025).

Biniş ve cübbe Osmanlı ilmiye sınıfının giydiği ürünlerdendir. Tokat'ta ise biniş sadece ilmiye sınıfı değil Müslüman veya gayrimüslim fark etmeksizin çeşitli esnaf grupları kullanmışlardır. Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinden Bedros²²⁷, Haçdor²²⁸, Agya²²⁹, Bedros²³⁰, Ağya²³¹, İstafan²³², Ağna²³³ ve Yordan²³⁴'ın terekelerinde miras bıraktıkları kıyafetler arasında biniş bulunmaktadır. Buradan hareketle bu insanların esnaf olduğunu söyleyebiliriz. Yar Ahmed Mahallesi tereke kayıtlarında sık çıkan erkek üst giyim türlerinden birisi de cübbedir. Cübbe, arkası önünden biraz kısa, ayaklara kadar uzanan, ön kısmı iki parça olup birbirine kavuşturularak önü kapatılan hafif ve bol bir elbise türüdür. Osmanlı toplumunda bu giyimi en çok ilmiye sınıfı tercih etmiştir²³⁵.

Şekil 3. 6 Osmanlı Erkek Giyimi Cübbe Örneği²³⁶

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin tereke kayıtlarında en çok çıkan ve çeşit yönünden fazla olan erkek üst giyimi kürktür. Zengin, orta halli veya fakir fark etmeden soğuk hava şartlarından korunmak için içi kürk astarlı ceketler tercih edilirdi²³⁷.

Yar Ahmed Mahallesi tereke kayıtlarını incelediğimize miras bırakılan üst

²²⁷ TŞS. 2, 153/1.

²²⁸ TŞS. 3, 16/1

²²⁹ TŞS. 3, 25/1.

²³⁰ TŞS. 5, 45/1.

²³¹ TŞS. 4, 187/1.

²³² TŞS. 5, 76/1.

²³³ TŞS. 9, 124/1.

²³⁴ TŞS. 1, 252/1.

²³⁵ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 240.

²³⁶ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Osmanlı başdeftardarı Listesi" (Erişim 21.11.2025).

²³⁷ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 247.

giyimlerden birisinin de aba olduğunu görmekteyiz. Aba, kalın yünden dokunan dayanıklı bir kumaştır. Aba kumaşından Osmanlı toplumunda cübbe, potur, çakşır, hırka ve terlik gibi giyim eşyaları yapılmıştır. Siyah renkli abaya kebe denilmiştir. Bütün vücudu örtecek kadar uzun, önü açık üste giyilen bir kıyafettir²³⁸.

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin miras bıraktıkları üst giyim çeşitlerinden birisi de yağmurluktur. Yağmurluk, yağmurlu havalarda giyilen, üstü balmumu gibi bir madde ile kaplanarak su geçirmeyecek hale getirilen kaput veya pelerin modelinde dikilen mevsimlik bir giysidir²³⁹. Mevsimlik olarak giyilen ferace de mahalle sakinlerinin terekelerinde tespit edilmiştir.

Erkek alt giyim ürünlerinden birisi olan şalvar da Yar Ahmet Mahallesi sakinlerinin tereke kayıtlarında bulunmaktadır. Şalvar, bir uçkur ile bele bağlanan, geniş ağı, dökümlü, belden aşağısını örten giysidir. Bu giysi modelini dünyaya yayanlar Pers, Hun ve İskitler olmuştur. Erkek şalvarları çoğunlukla çuha, kaşmir ve şalidendir Her renk kumaştan şalvar kullanılmıştır. Hatta atlas kumaştan da şalvarlar üretilmiştir²⁴⁰.

Şekil 3. 7 Osmanlı Erkek Giyimi Şalvar Örneği²⁴¹

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin miras bıraktıkları giyim ürünlerinden birisi de ev giyim ürünü olan entaridir. Entari, günlük iş ve memuriyet hayatında da giyilmiştir. Etek boyu ayak bileği hizasına kadar uzanmaktadır. Eteklerin uçuşmaması için belden bir

²³⁸ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 236.

²³⁹ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 264.

²⁴⁰ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 218.

²⁴¹ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Bostancı Ocağı" (Erişim 21.11.2025).

kuşak veya kemerle bağlanmıştır. Çakşır ve şalvar üzerine giyilen elbiselere cep de konulmuştur. Tokat'ta gömlek iç giysisiydi. Beden boyu ayaklara kadar gelmektedir. İki yandan yırtmaçlı uzun kollu ev ve yatak kıyafetidir²⁴².

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin bıraktıkları miras giyimlerinden birisi de kaftandır. Kaftan, entarilerin üzerine giyilmektedir. Entariler herkes tarafından giyilirken kaftan kamusal alanlarda bir üniforma gibi giyilmiştir²⁴³. Erkek giyim türlerinden miras bırakılan eşyalardan bazıları da kuşak, mest, çizme, meşin pabuç, tulum ve kemer gibi ürünlerdir. Mest Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinden Bedros'un²⁴⁴ terekesinde kaydedilmiştir. Bir gayrimüslim namaz kılmayacağına göre bu mesti soğuk havalardan korunmak için kullandığını söyleyebiliriz.

Tablo 3. 4 Tereke Kayıtlarına Göre Miras Bırakılan Erkek Giyim Eşyaları

1	Kavuk	31	Kutnu entari
2	Sarık	32	İla kaftan
3	Gömlek	33	Sağır kuşak
4	Don	34	Müstağmel kuçe cübbe kürk
5	Köhne alaca entari	35	Şalı cübbe
6	Köhne şalvar	36	Köhne nâfe kürk
7	Çuka cübbe	37	Bez kavuk
8	Kuşak	38	Kefere kalpağı
9	Kalpak	39	Köhne sincap kürk
10	Sağire peşkiri	40	Fes
11	Def'a kavuk	41	Nafeyeli kürk tulum
12	Yeşil çuka ferace	42	Siyah gavcan tulum
13	Alaca kaftan	43	Beyaz gavcan tulum
14	Cübbe	44	Beyaz ve alaca kürk tulum
15	Entari	45	Köhne kürk
16	Mest	46	Bez ve alaca köhne entari

²⁴² Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 224.

²⁴³ Alkoç. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim, Kuşam ve Takı (1770-1830)*, 244.

²⁴⁴ TŞS. 2, 153/1.

Tablo 3. 4 (devamı)

17	Köhne kurt kürk	47	Halep kuşağı
18	Aba	48	Alaca entari
19	Yağmurluk	49	Köhne libas
20	Köhne ve cedid şalvar	50	Üstlük
21	Kise kemer	51	Basma kuşak
22	Kürk	52	Şarklı cübbe
23	Alaca şalvar	53	İpekli gömlek
24	Kıl şalvar	54	Keten gömlek
25	Aba	55	Meşin pabuç
26	Kuzu kürkü	56	Sağır aba
27	Çizme		
28	Çuka şalvar		
29	Köhne bez entari		
30	İpek kuşak		

Tereke kayıtlarından tespit ettiğimiz sadece erkek kıyafetleri değildir. Erkeklerin kullandığı takı ürünleri hakkında da bilgi edinmiş durumdayız. Aşağıdaki tabloda erkek takı ürünleri detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 3. 5 Tereke Kayıtlarına Göre Erkek Aksesuarları

1	Altın	12	Sakal tarağı
2	Kuşak	13	Som kabza
3	Duhan kesesi	14	Nargile
4	Köhne çit	15	Duhan çubuğu
5	Nakit der kese	16	Tüfek
6	Sim bıçak	17	Bıçak
7	Kese	18	Palaska
8	Kürekçi bıçağı	19	Duhan çubuğu

Tablo 3. 5 (devamı)

9	Çubuk ve duhan	20	Tesbih
10	Altın hatem	21	Yüzük
11	Sim hatem	22	Hançer
23	Divit		

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerini incelediğimizde erkek aksesuarı olarak en çok kullanılan ürünün bıçak olduğu görülmektedir.

Şekil 3. 8 Osmanlı Erkek Aksesuar Ürünlerinden Kılıç ve Bıçak Örneği²⁴⁵

Yar Ahmed Mahallesi sakinlerinin terekelerinde en sık çıkan aksesuar ürünlerinden birisi de kesedir. Kese, içine altın veya gümüş paraların konulduğu meşin veya kumaştan yapılan küçük torbalara verilen isimdir. Terekelerde mahalle sakinlerinin duhan keseleri kullandıkları tespit edilmiştir. Duhan, tütündür ve duhan kesesi içerisine tütün konan aksesuarlardır. Buradan hareketle mahalle erkeklerinin sigara içme alışkanlıklarının bulunduğunu söyleyebiliriz. Duhan kesesi ile birlikte duhan çubukları, nargile gibi ürünlere de terekelerde rastlanmıştır.

Yar Ahmed Mahallesi erkeklerinin tereke kayıtlarında aksesuar ürünü olarak erkeklerin yüzük, altın yüzük, altın hatem, sim hatem tarzı ürünler bulunmaktadır. Yar Ahmed Mahallesi kadınlarının terekesini incelediğimizde bakım ürünü olarak sürmedanlık ve tarak gibi ürünler çıkmıştır. Erkeklerin terekelerinde ise bakım ürünü

²⁴⁵ Fikriyat, “Tarihi Arşivden Osmanlı Kıyafetleri” (Erişim 21.11.2025).

olarak sakal tarakları dikkat çekicidir.

3.9 EKONOMİK YAPI

Osmanlı Devlet’inde ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı olarak ilk başlarda sikke kullanılırken 15. yüzyıldan itibaren akçe kullanılmaya başlanmıştır²⁴⁶. Zamanla akçenin değeri azalmış, tamamen küçülmesi ve kullanım alanındaki zorlukları nedeniyle Osmanlı Devleti 1690-1691 yıllarında kendi büyük boy gümüş sikkelerini darp etmeye başlamıştır. III. Ahmed döneminin (1703-1730) başlarından itibaren de ilk Osmanlı kuruşları piyasaya sürülmüştür. Böylece 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe= 40 para olmak üzere yeni bir para birimi oluşturularak akçe ve para kuruşun kesirleri olarak kabul edilmiştir. İlk Osmanlı kuruşları 25,6 gram para ağırlığında olup yaklaşık 16 gram saf gümüş içermektedir. 1720’den itibaren Osmanlı kuruşunun değeri düşmeye başlamıştır²⁴⁷. Çalıştığımız sicillerde akçe ve guruş örneklerine rastlanmıştır. 2 numaralı sicilde Seyyid Feyzullah Efendi’nin terekesinde 406,5 guruş²⁴⁸, Nazartan oğlu Bedros’un terekesinde 300 guruş²⁴⁹, 5 numaralı sicilde terzi Simon oğlu İstafan’ın 20 gruş²⁵⁰ ve 8 numaralı sicilde ise Mustafa oğlu Mehmed Efendi’nin terekesinde 100 akçe²⁵¹ nakit miras bıraktığını görmekteyiz.

Tokat’ın ekonomik yapısını anlamak için Süreyya Faroqhi’nin belirttiği bilgilere göz atmak gerekir. Süreyya Faroqhi, 16. yüzyılda Tokat’ta kayıtlara geçmiş olan 5 ila 6 hanın bulunduğunu, Tokat’ın aynı zamanda bölgelerarası ticaret merkezi olduğunu belirtmiştir. Tokat’ın ayrıca İran’ın ipek üreten bölgelerinden Bursa ve İstanbul’a uzanan kervan yolu üzerinde önemli ambar niteliği taşıdığını beyan etmiştir²⁵². Tokat ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle esnaf açısından farklı iş kollarına ev sahipliği yapmıştır. İpek işlemeciliği, bakır işletmeciliği, pamuk işletmeciliği ve özellikle basma imalatı ile ön plana çıkmaktadır. Tokatta 18. yüzyıl sonlarına kadar dokumacılık rağbet gören bir

²⁴⁶ Halil Sahillioğlu, “Akçe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV Yayınları, 1989), 2/224.

²⁴⁷ Açikel, XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer’iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin), 119.

²⁴⁸ TŞS. 2, 71/2.

²⁴⁹ TŞS. 2, 153/2.

²⁵⁰ TŞS. 5, 76/1.

²⁵¹ TŞS. 8, 46/2.

²⁵² Beşirli, Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853), 148.

esnaf kolu olmuştur. İncelediğimiz şer’iyye sicillerine baktığımızda Yar Ahmed Mahallesinde Tellak, Basmacı, Demirci, Bakkal, Terzi ve ticari dükkân işleten birkaç esnaf bulunmaktadır. İncelediğimiz sicillerdeki ticaret erbabı aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 3. 6 1772-1810 Dönemi Yar Ahmed Mahallesindeki Esnaf Grupları

	Esnaf Adı	Kayıt Tarihi (Hicri)	Kayıt Tarihi (Miladi)
1	Tellak Ali ²⁵³	5 Şaban 1186	1 Kasım 1772
2	Basmacı Nikola ²⁵⁴	18 Zilkade 1111	7 Mayıs 1700
3	Dimek oğlu Yordan ²⁵⁵ (Basmacılar hanında oda sahibi)	11 Recep 1186	8 Ekim 1772
4	Rabia hatun ²⁵⁶ (Farklı ticaret dükkânları var)	13 Safer 1186	16 Mayıs 1772
5	Ahmed oğlu Mustafa ²⁵⁷ (Sabunhane sahibi)	6 Rebiülahir 1116	8 Ağustos 1704
6	Feyzullah Efendi ²⁵⁸ (Bakka ve ticari dükkânları var)	18 Zilkade 1114	7 Mayıs 1700
7	Basmacı Nikola ²⁵⁹	13 Recep 1114	3 Aralık 1702
8	Terzi Simon ²⁶⁰	11 Rebiülahir 1114	4 Eylül 1702
9	Basmacı Ohan ²⁶¹	11 Safer 1116	15 Haziran 1704
10	Mehmed Efendi ²⁶² (ticari dükkân sahibi)	18 Muharrem 1118	2 Mayıs 1706
11	Demirci Molla Mehmed Mustafa ²⁶³	12 Rebiülevvel 1118	30 Haziran 1706

²⁵³ TŞS. 1, 240/1.

²⁵⁴ TŞS. 2, 223/1.

²⁵⁵ TŞS. 1, 252/1.

²⁵⁶ TŞS. 1, 315/1.

²⁵⁷ TŞS. 2, 11/2.

²⁵⁸ TŞS. 2, 71/2.

²⁵⁹ TŞS. 2, 150/1.

²⁶⁰ TŞS. 5, 96/1.

²⁶¹ TŞS. 5, 45/2.

²⁶² TŞS. 8, 46/2.

²⁶³ TŞS. 8, 153/2.

Tablo 3. 6’da görüldüğü üzere Yar Ahmed mahallesinde çeşitli kollarda çalışan esnaflar bulunmaktadır ancak özellikle ticari dükkân sahiplerinin çokluğu dikkat çekiyor. Hiç şüphesiz mahallenin bulunduğu konumun ticaretin canlı olduğu bir konumda kurulmuş olmasının payı vardır.

3.10 BORÇ-ALACAK-VERECEK

Osmanlı Borç Hukuku, ilk olarak İslam hukukunun akid ve mülkiyet esaslarına dayanıyordu. Bu bağlamda, borç ilişkileri, bireyler arasında yapılan sözleşmelerle şekillenirken, faizin kesin olarak yasaklanması, borçlunun ödeme gücü dâhilinde ödeme yapmasını öngören düzenlemelerle denetleniyordu. Faiz yasağı, borçlunun alacaklıya karşı sorumluluğunun, belirli bir menfaat veya kar amacı gütmeyen yerine getirilmesini amaçlayan bir anlayışa dayanıyordu. Bu, Osmanlı’daki borç ilişkilerinin özünü oluşturdu²⁶⁴. Yar Ahmed Mahallesiine dair incelediğimiz şer’iyye sicillerinde üç gayrimüslim²⁶⁵ ve bir Müslümanın²⁶⁶ borçlarını almak için mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Yar Ahmed Mahallesinden iki Müslüman,²⁶⁷ menkullerini satmak isterken sorun yaşadıkları için mahkemeye başvurmuşlardır. Bu kişilerden birisi Hamide isimli kadındır ve evini satışa çıkarmıştır. İncelediğimiz sicillerde kadınlar kendi yerlerine bir vekil tutarak mahkemeye başvururken Hamide isimli kadın bizzat mahkemeye çıkmıştır. Kadınların isterlerse sosyal hayatta aktif olabilmelerinin önünde yasal bir engel olmadığını göstermesi bakımından bu dava çok kıymetlidir.

3.11 MÜZAYEDE

Sözlükte artmak, arttırmak, çoğalmak anlamlarına gelen zeyd (ziyade) köklerinden türeyen müzayede kelimesi, fiyat artırma yoluyla rekabet etmek anlamında kullanılır. Fıkıh terimi olarak müzayede, satış işlemlerinde açık artırma yöntemlerini ifade eder. Bu satış yöntemine ilişkin yapılan sözleşmelere ise çeşitli isimler verilmiştir; bunlar arasında bey’u’l-müzayede, bey’u men yezid, bey’u’l-dilale, bey’u’l-münadat gibi terimler yer almaktadır. Açık artırma geleneği, mezat uygulamasının başlamasından

²⁶⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 510.

²⁶⁵ TŞS. 1, 101/1, TŞS. 1, 116/1, TŞS. 2, 232/1.

²⁶⁶ TŞS. 12, 43/1.

²⁶⁷ TŞS. 4, 226/1, TŞS. 1, 129/1.

önce, bir mezatçının yani dellal'ın satmaya yetkilendirildiği mallarla pazara çıkılarak, müzayede duyurusu yaparak en yüksek fiyatı verecek alıcıyı araması şeklinde işlemekteydi. Bu yöntem, günümüzde açık artırma olarak adlandırılmakta olup, alışverişin daha şeffaf ve rekabetçi bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır²⁶⁸.

Osmanlı hukuk sisteminde müzayede terimi, ölen veya suç işlediği gerekçesiyle hapis, sürgün ya da idam gibi cezalara çarptırılarak mallarına el konulan kişilerin geride bıraktığı tüm maddi varlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu uygulama, müsadere adı verilen, devletin belirli suçlardan hüküm giymiş kişilerin mallarına el koyma yetkisini kapsayan hukuki bir sürecin önemli bir parçasıdır. Müzayede süreci, yalnızca şahsi mülklerin devredilmesi veya elden çıkarılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı İslam miras hukuku çerçevesinde belirlenen kuralların dışına taşan bir uygulama olarak dikkat çekmiştir. Örneğin, müsadere edilen mallar arasında, mülkiyet hakkı eş ve çocuklara ait olan veya normal şartlarda terekeye dâhil edilmeyen eşyalar da yer alabilmiştir. Bu durum, merkezi otoritenin bireysel mülkiyet üzerinde geniş bir denetim yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Müzayede işlemleri genellikle merkezi idarenin doğrudan emirleriyle yürütülmüştür ve bu süreçte düzenlenen muhalefât defterleri, müsadere edilen malların detaylı bir envanterini içermiştir. Bu defterlerde, malların türü, miktarı ve ekonomik değeri gibi bilgiler kaydedilmiş; aynı zamanda bu malların devlete aktarımı veya tasarrufu konusundaki kararlar belgelenmiştir²⁶⁹. Yar Ahmed Mahallesine ait siciller incelediğinde Haçdor isimli gayrimüslim ölmüştür. Eşi Anna Haçdor'dan kendisine miras kalan Biskeni'de bulunan bağın müzayedeye çıkarılması için mahkemeye başvurmuştur. Buradan da anladığımız kadarıyla mahalle halkının Tokat'ın çeşitli köylerinde mülkleri, bağları, arsaları bulunmaktadır.

²⁶⁸ Cengiz Kallek, "Müzayede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/236.

²⁶⁹ Ertan Ünlü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müzayede Pratiği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 21/33 (Ekim 2022), 136.

SONUÇ

Yar Ahmed mahallesinde Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada huzur içerisinde yaşadıkları, aralarında dava konusu olacak herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir. Mahalleye intikal eden davalardan anlaşıldığı kadarıyla, sadece küçük çaplı alacak-verecek anlaşmazlıklarının yaşandığı söylenebilir.

İncelenen kayıtlarda en çok karşılaşılan belge türü tereke kayıtları olmuştur. Terekelerin fazlalığı mahalledeki aile yapısı ve miras hukukunun işleyişi bakımından bizlere geniş bilgi vermektedir. Terekeler genel olarak bu sahada çalışanlara aile yapısı, şehrin nüfusu, ekonomisi ve kültürü hakkında bilgi vermektedir.

İncelemiş olduğumuz sicillerde mahallede birçok farklı esnaf grubunun yaşadığı tespit edilmiştir. Bunda Tokat'ın bulunduğu konum, birçok farklı dinden ve ırktan insanlara ev sahipliği yapmasının yanında mahallenin ticaret hanlarına çok yakın bir konumda bulunmasının da payı vardır. Mahallede özellikle kumaş satışı yapan, basmacı, terzi, duhancı gibi farklı esnaf grupları bulunmaktadır.

İncelediğimiz 11 sicilden hareketle Yar Ahmed mahallesinin huzurlu sakin bir mahalle olduğunu söyleyebiliriz. Hırsızlık, komşular arası anlaşmazlık, gayrimüslim ve Müslümanlar arasında anlaşmazlık içeren herhangi belge bulunamamıştır. Mahallede akıl sağlığı yerinde olmayan kişiler bulunmaktadır ve belgelerden edindiğimiz bilgiye göre mahalle halkı bu kişilere sahip çıkmaktadırlar.

Bu çalışma, Osmanlı şehir tarihçilerine, Tokat'ı ekonomik, sosyal, idari açıdan çalışmak isteyen araştırmacılara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

TŞS 1 Hicri 1186-1189/Miladi 1772-1776.

TŞS 2 Hicri 1210-1211/Miladi 1795-1776.

TŞS 3 Hicri 1212-1213/Miladi 1797-1799.

TŞS 4 Hicri 1213-1214/Miladi 1798-1800.

TŞS 5 Hicri 1214/Miladi 1799-1800.

TŞS 7 Hicri 1216-1217/Miladi 1801-1803.

TŞS 8 Hicri 1217-1219/Miladi 1802-1805.

TŞS 9 Hicri 1219-1220/Miladi 1804-1806.

TŞS 11 Hicri 1222-1223/Miladi 1807-1809.

TŞS 12 Hicri 1223-1224/Miladi 1808-1810.

TŞS 13 Hicri 1224-1225/Miladi 1809-1810.

İnternet Kaynakları

Tools. Paintmaps. “Tokat (Türkiye) Haritası Örnekleri” Erişim 08.09.2025.

<https://www.harita.gov.tr/urun/tokat-mulk-idare-il-haritasi/325>

Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, “Payitaht İstanbul’un İdaresi”, (Erişim 19.10. 2025). <https://istanbultarihi.ist/73-payitaht-istanbulun-idaresi>

Levant Antika, “Osmanlı Dönemi, Fesli Çocuk N. Andriomenos, Constantinople Beyazıd”, (Erişim 19.10. 2025).

<https://www.levant.com.tr/en/product/2673101/osmanli-donemi-fesli-cocuk-n-andriomenos-constantinople-beyazid-16-5x11-cm>

Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Osmanlı Başdefterleri Listesi”, (Erişim 19.10.2025).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1_ba%C5%9Fdefterdarlar%C4%B1_1_listesi

Alif Art Keskinler Şalabi, “Osmanlı Çift Nâlin” (Erişim 16. 10. 2025).

<https://www.alifart.com/osmanli-cft-nalin-283624/>

Fikriyat, “Tarihi Arşivden Osmanlı Kıyafetleri”, (Erişim 19.10. 2025).

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/tarihi-arsivden-osmanli-kiyafetleri>

TDV İslam Ansiklopedisi, “Kavuk”, (Erişim 19.10.2025).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kavuk>

Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Bostancı Ocağı”, (Erişim 19.10.2025).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bostanc%C4%B1_Oca%C4%9F%C4%B1

Telif Eserler

- Abacı, Nurcan. *1812 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre 19. Yüzyılın Başında Tokat Şehrinin Sosyo Ekonomik Durumu* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Açıkel, Ali. *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili, (Değerlendirme, Transkripsiyon ve Orijinal Metin)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2022.
- Açıkel, Ali. "Osmanlı Dönemi'nde Tokat Ali Paşa Camii Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 52 (Aralık 2019), 29-40.
- Açıkel, Ali. "Tokat", *DİA*. 41/219. İstanbul, TDV Yayınları, 2012.
- Açıkel, Ali. Alkoç, Şule Sema. "Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Aile (1811-1826)", *History Studies* 13/2 (Nisan 2021), 379-406.
- Açıkel, Ali. *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kâza) of Tokat (1574-1643)*, İngiltere: University of Manchester UK, Ph. D. Thesis, 1999.
- Akgündüz, Ahmed. "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14 (2009), 13-48.
- Akın, Emine Saka, İzgi, Begüm Demiroğlu. "Tarihi Hanlarda Yeni İşlev: Deveci Han ve Taşhan, Tokat", *Vakıflar Dergisi*, 56 (Ağustos 2021), 143-162.
- Akın, Emine Saka. *25 Numaralı, Tokat Şer'iye Sicili'nin (1234-1236 / 1819-1821) Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Aktan, Hamza. "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30/143 Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aktaş, Esat "19. Yüzyılın sonunda Tokat Sancağı", *Mavi Atlas* 9/1 (Şubat 2021), 98-110.
- Alkoç, Şule Sema. *Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Giyim Kuşam ve Takı (1770-1830)*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Altıntakan, Gülten. *1 Numaralı Tokat Şer'iye Sicilinin Analizi*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Atasağun, Ş. Şule İyigönül. *17. Yüzyıl İkinci Yarısında Terekelere Göre İstanbul*

- Kadınlarının Serveti (1656-1676 yılları)*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023.
- Barbak, Selda. *50 Numaralı (H. 1253-1254 / M. 1837-1839) Tokat Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Bayartan, Mehmet. “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *Coğrafya Dergisi* 13 (Mayıs 2012), 93-107.
- Behar, Cem. *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 2002.
- Belge, Hadi. *80 Numaralı ve (H. 1296-1301; M. 1878-1884) Tarihli Tokat Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Beşirli, Mehmet. *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbası, 1. Baskı, 2005.
- Bilirli, Tahir. *111 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bozkurt, Fatih. “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22 (Şubat 2017), 193-229.
- Bozkurt, Fatih. *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- Bulut, Canberk. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Soyokültürel Yapı İle Mahalle”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/48 (2022), 281-301.
- Çelik, Mehmet. *Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Çiçek, Harun. *Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Konumu (1800-1850)*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Çobanoğlu, Ahmed Vefa. “Meydan Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/500. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Demir, Alpaslan. Aybek, Ahmet İlhan. Onar, Çağrı. Kocabaş, Bahar. Kahraman, Semanur. *Tokat Nikâh Defterleri 1882-1887*, İstanbul: Gece kitaplığı, 1. Baskı, 2915.
- Demir, Alpaslan. XVI. *Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, DoktoraTezi, 2007.
- Demir, Şaban. *10 Numaralı Tokat Şer'ıye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Demirci, Ahmet. *3 Numaralı Tokat Şer'ıye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Demirtaş, Hasan. *12 Numaralı Tokat Şer'ıye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2012.
- DİA. "Kocabaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26/140-141. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dilekçiğil, Beylû. - Çiğdem, Ahmet. *Aile Yazıları I*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991.
- Dönder, Yasin. XVI.-XX. *Yüzyılda Anadolu'da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği*, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Durmuş, Gürsel. 15-18. *Yüzyıllarda Emir Sultan Emir Sultan Külliyesi ve Vakıfları* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.
- Düzbakar, Ömer. "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/5 (Aralık 2003), 97-108.
- Eken, Galip, Şen, Hanife. "Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Tokat'ta Gayrimüslimler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (Ağustos 2016), 161-175.

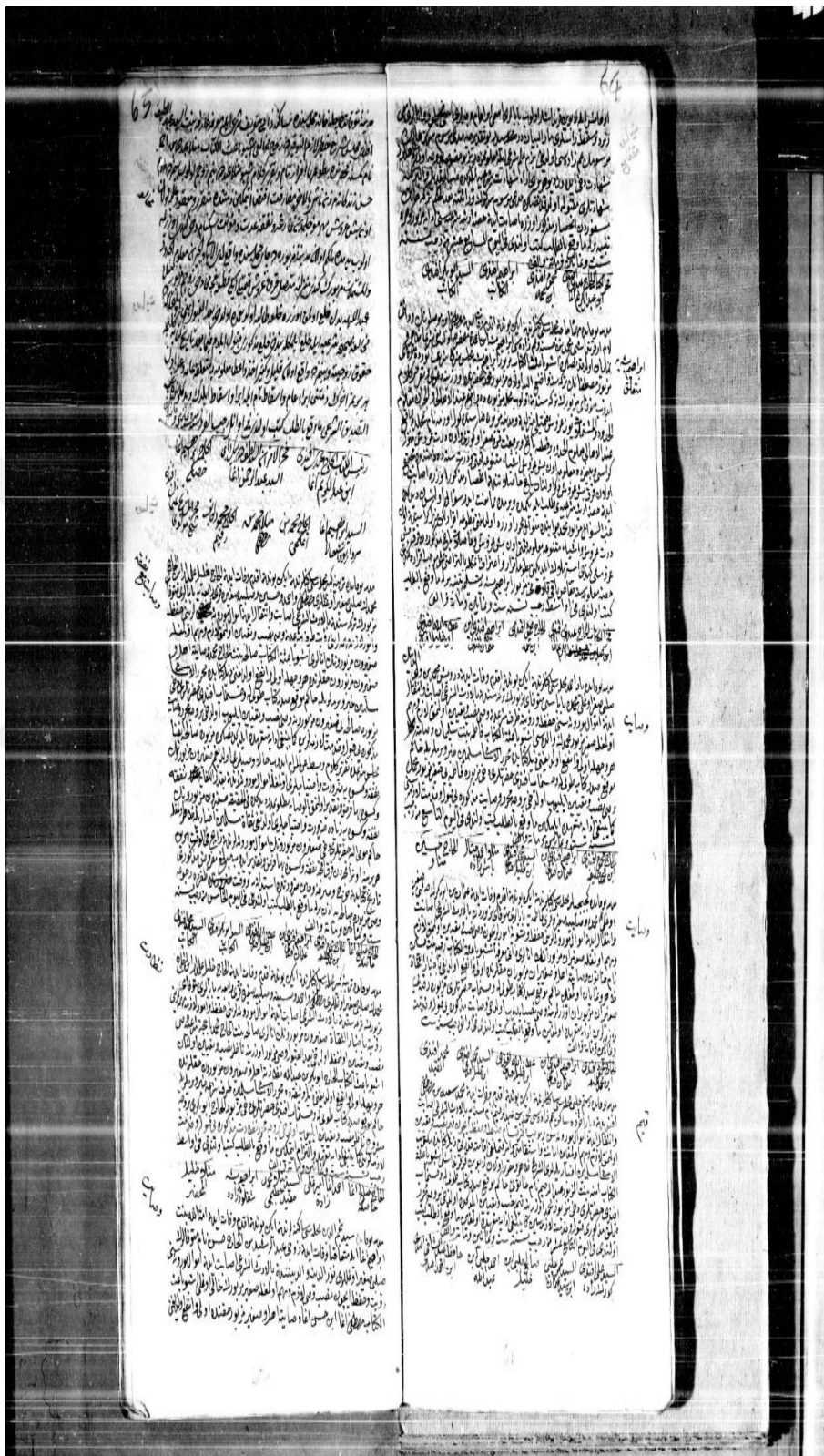
- Ekici, Oktay. *33 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 8. Basım, 2003.
- Erbay, Celal. "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 32/282 İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erdagöz, Özcan. "Mahalle Yönetimi ve Geleceği", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 1 (Ocak 2012), 59-101.
- Erdoğan, Ahmet. *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şer'iyeye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1905-1845)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ergin, Osman. *Türkiye Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1936.
- Geanakoplos, Deno J. "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek", *Tarih Okulu Dergisi*, 2011/IX (Aralık 2010), 169-198.
- Gedikli, Fethi. "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (Mayıs 2005), 187-213.
- Goldhill, Simon. *Kudüs Tapınağı Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar için kutsal olan bir sitenin olağandışı tarihi*, çev. İbrahim Şener İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011.
- Göde, Kemal. "Eretneoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 11/295. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "Tokat", *İslam Ansiklopedisi* 12/404. Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Gözcü, Bahar. *8 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili Analizi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Günay, Hacı Mehmed. "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/475-479 İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Güngör, Muhammed. "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi", *İsrailiyat* 1(Aralık 2017), 54-78.
- Hızlı, Mefail. "Bursa Mahallelerinin Oluşumunda Mektepler ve Medreseler", *Bura'da Yaşam Kültürü Sempozyum Çalışmaları Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında*

- Mahalle Kültürü Sempozyumu*, ed. Necmi Gürsakal 49-55 Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2012.
- Kallek, Cengiz. “Müzayede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32/236 İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaplan, Çetin. *55 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Karabay, Kazım. *63 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Karaosman, M. Tarık, Dolu, Alaattin. “18. Yüzyıl İstanbul’unda Mahallelilik Bağlamında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 83-110.
- Kaymak, Fahriye Birsen. Erol, Ayten. “İslam Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası”, *Kalemname*, 5/10, (Aralık 2020), 444-471.
- Keleş, Mehmet. *Tokat’ın 18 Numaralı Şer’iyye Sicili (1229 / 1813-1814)*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Kızıkcapan, Adem. *Şer’iyye Sicillerine Göre XIX Yüzyılda Tokat’ta Gayr-i Müslimler*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Konan, Belkıs. “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64/1 (Mart 2015), 171-193.
- Korumaz, Mustafa, Eraslan, Mustafa Haki. “Tokat Tarihi Kent Merkezi Taşhan ve Civarı Yeniden Canlandırma Çalışmalarına Yönelik Değerlendirmeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (Ağustos 2019), 411-423.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, İstanbul: Kronik Kitap, 15. Baskı, 2022.
- Özaydın, Abdülkerim. “Kadı Burhaneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 24/74. TDV Yayınları, 2001.
- Özcan, Tahsin. “Muhallefat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 30/405 Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Özcoşar, İbrahim. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/7 (Haziran 2003), 124-139.
- Özdemir, Rifat. “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, *Dergi Park*, 54/211 (Aralık 1990).
- Özmel, İsmail. “Kayım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25/107 Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Öztürk, Mustafa. “Tokat’ta Fiyatlar (1772-1823)”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Hayri Bolay vd. 184. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987, 184.
- Pirdoğan, Aysel. *48 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Sahillioğlu, Halil. “Akçe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/224-227. İstanbul, TDV Yayınları, 1989.
- Sami, Şemseddin. *KÂMÛS-I TÜRKÎ*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015.
- Sargon, Erdem. “Anadolu ve Rumeli Topraklarının Türkleşmesinde Bir Köprü”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, ed. Hayri Bolay vd. 11-16. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.
- Sarıbal, İsmet. *23 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Seyrek, Ayfer. *117 Nolu Şer’iyye Siciline Göre Tokat-Pazar Nahiyesi*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Subaşı, Bekir. *60 Numaralı (H. 1265-1266 / M. 1848-1858) Tokat Şer’iyye Sicili’nin Metni ve Değerlendirilmesi*, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şimşirgil, Ahmet. *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Tezcan, Hülya. “Fes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12/415-416. İstanbul: TDV Yayınları 1995.
- Uğur, Yunus. “Şer’iyye Sicilleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 39/8.

- Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Ünal, Çiğdem. *Şehir Coğrafyası Açısından Tokat*, Erzurum: Aktif Yayınevi, 2004.
- Ünlü, Ertan. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müzayede Pratiği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 21/33 (Ekim 2022),136-151.
- Yazıcı, Emel. *47 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yel, Ali Murat, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27/323-326. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yeşilay, Mustafa. *H. 1227 / M. 1812 Tarihli Tokat Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve İndeksi* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Yıldırım, Ömer. *1797-1798 Yıllarına Ait Tokat Şer’iye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yıldız, Hacer. *50 nolu (H. 1254 / M. 1838-1839) Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yılmaz, Yasin. *82 Numaralı (H. 1304-1313 / M. 1886-1896) Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

EKLER
Ek-1 TŞS. 1, s. 148. VESAYET KAYDIDIR

Ek -2 TŞS. 1, s. 148. VESAYET KAYDIDIR

Medine-i Tokat'ta Yar Ahmed Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Derviş Mehmed bin Velîyüddin sulbî sağır oğlu Mehmed babası müteveffâ-yı mezbûrun terekesinden bi'l-irsi's-şer'i isâbet ve intikâl eden emvâl-i mevrûsesini hıfz ve rü'yete tarâf-ı şer'idenden vasi nasb u ta'yîn olunmak lazım ve mühim olmağla sağır-i mezbûr Mehmed'in validesi işbu bâisü'l-kitâbte el-kitâb Fatıma binti Süleyman vesâyetine ehil her veçhile evli ve enfa' olduğunu zevl-i kitabta muharrerü'l-esâmî haber vermeleriyle hâkim ma'rifet-i sadr-ı kitâb hüsn-i me'âb efendi hazretleri dahi mezbûre Fatıma'ya sağıre-i mezbûr Mehmed'e vasî nasb ve tuba lehum ve hüsn-i me'âb efendi hazretleri dahi mezbûre Fatıma'ya sağır mezbûr Mehmed'e vasî nasb u ta'yîn eyleyüb oldahi ber-vech-i muharrer vesayet-i mezkûreyi kabul ve hidmet-i lazimesini kemâ yenbâği edâya müteahhire eylemegin mâ vaki bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmis-sânî fî Recep li-sene sitte ve semânin ve mîete ve elf.

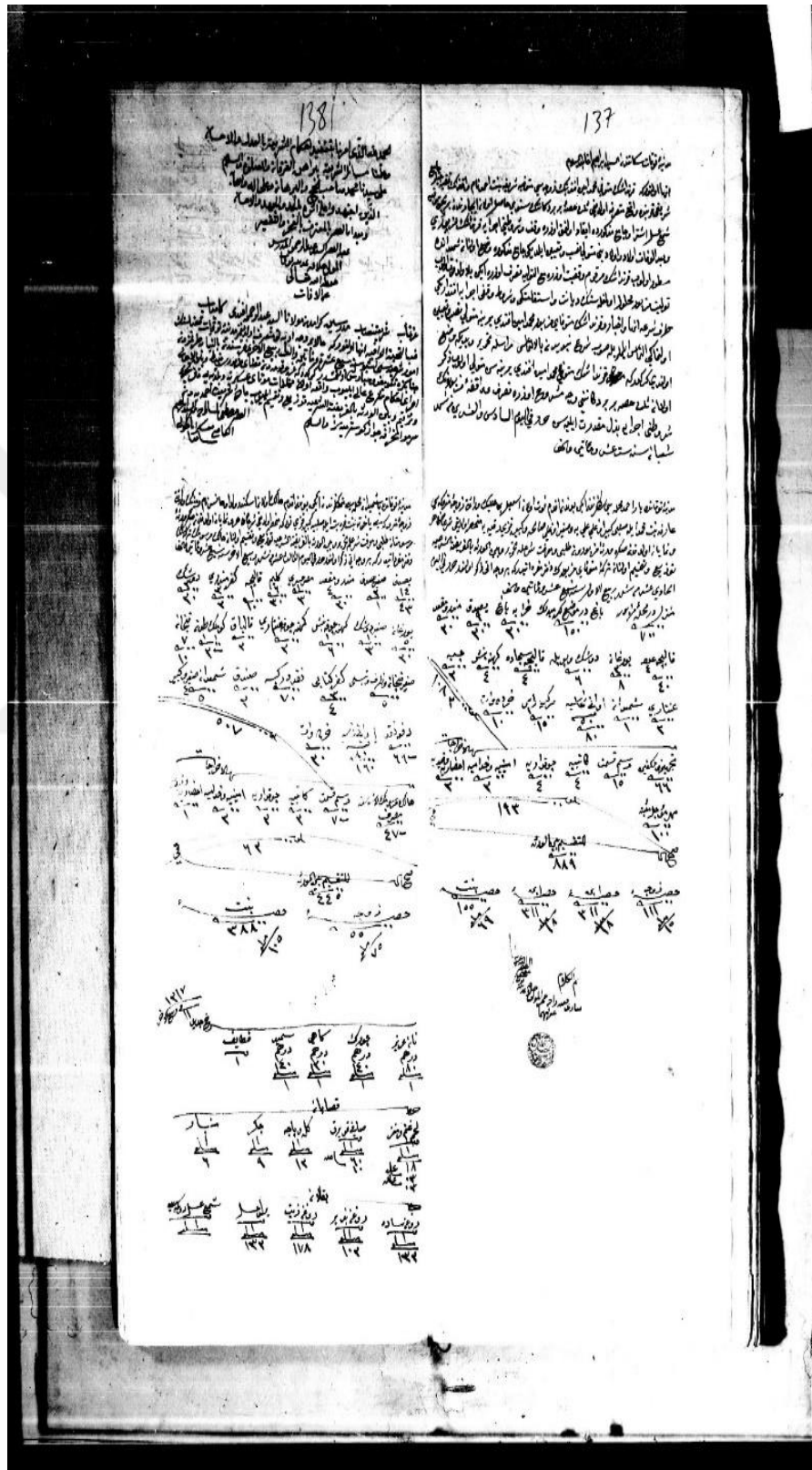
El-hac Mahmud Efendi ibn Mehmed Salih

İbrahim Efendi ibn Mehmed Salih

Es-seyyid Mehmed Efendi ibn Halil Efendi

Monla Ahmed Çatal Paşazade

El-hac Hüseyin Manav

Ek-4 TŞS. 7, S. 137. ES-SEYYİD BİN ALİ’NİN TEREKE KAYDI

Medine-i Tokat’ta Yar Ahmed Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem fevt olan Es-Seyyid bin Ali’nin verâset-i zevce-i metrûkesi Arife binti Mehmed ile sulbî kebîre oğlu Ali’ye ve sağîr oğlu Saki’ye ve kebîre kızı Rukayye’ye münhasır olduğu şer’an zâhir ve nümâyân olduktan sonra ve rü’yete mezbûrûn talebi ve ma’rifet-i şer’ile tahrîr ve beynel-verese bilmağrifet-i şer’iyye tevzî ve taksîm olunan tereke-i müteveffâyı mezbûrun zikr-i ma’rûzâtıdır ki ber-vech-i ati zikr olunur. Hurrire el-yevm ehad-i aşere fî şehr-i Rebiülevvel li-sene seb’a aşere ve mîteyn ve elf.

Menzil der mahalle-i mezbûre 800 guruş, bağ-der mevzû (kiemitlik ?) 150 guruş, harâbe bağ 20 guruş, minder ve makad 20 guruş, kaliçe aded 4 (aded) 40 guruş, yorgan 2 (aded) 8 guruş, döşek ve pupla 6 guruş, kaliçe seccade 4 guruş, köhne biniş 4 guruş, cübbe 2 guruş, entari 2 guruş, şamdan 1 guruş, evânî-nühâsiyye 50 (aded) 80 guruş, merkebdâş 1 (aded) 15 guruş, hırdavat 10 guruş.

Yekûn 1086 guruş.

Tecîz ve tekfîn 66 guruş, resm-i kısmet 15 guruş, kâtibiyye 4 guruş, çukâdariyye 4 guruş, emîniyye ve huddâmiyye 2 guruş, ihzâriyye ve kaydiyye 2 guruş.

Yekûn 193 guruş.

Zevcesi 11 guruş, oğlu 311 guruş, oğlu 311 guruş, kızı 155 guruş.

Yekûn 889.

Ek-5 MÜFTÜ CAMİ'NİN İÇİNDEN GÖRSEL

Ek-6 MÜFTÜ CAMİ'NİN İÇİNDEN GÖRSEL

Ek-7 MÜFTÜ CAMİ'NİN İÇİNDEN GÖRSEL

Ek-8 MÜFTÜ CAMİ'NİN İÇİNDEN GÖRSEL

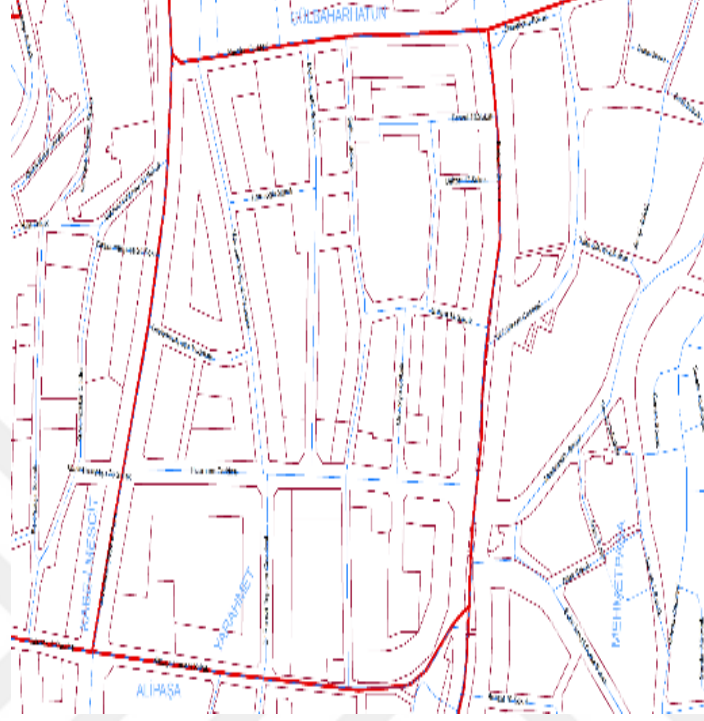

Ek-9 TOKAT MERKEZ MAHALLELERİNİ GÖSTEREN KROKİ²⁷⁰

²⁷⁰ Tokat Belediyesinden temin edilmiştir.

Ek-10 Tokat Yar Ahmed Mahallesi Ait Harita²⁷¹

²⁷¹ Tokat Belediyesinden temin edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

